

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь бакалавр

на тему:
**COVID-19 ЯК СОЦІАЛЬНИЙ АКТОР У
НАРАТИВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА МОЗ УКРАЇНИ**

Виконав: студент 4-го року навчання,
Спеціальності
054 «Соціологія»
Мілосердов Валерій Валерійович

Керівник Солодько С. Ю.,
кандидат соціологічних наук

Рецензент: Осипчук А. Д.,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК: _____

«___» _____ 2020 р.

Київ–2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: АКТОРНО-МЕРЕЖЕВА ТЕОРІЯ.....	10
1.1. Дослідження науки та технологій (Science and technology studies)	10
1.2. Акторно-мережева теорія.....	12
1.2.1. Випадок з електромобілем	19
1.2.2. Випадок з морськими гребінцями	23
1.2.3. Випадок з Луї Пастером та сибіркою	25
РОЗДІЛ 2. КОРОНАВІРУС ЯК АКТОР СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ У НАРАТИВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА МОЗ УКРАЇНИ.....	31
2.1 Загальна інформація про методологію дослідження.....	31
2.2 Covid-19 у наративі соціальних медіа МОЗ України	32
2.3 Актори, з якими взаємодіє коронавірус у наративі соціальних медіа МОЗ України про Covid-19	37
2.3.1 Володимир Зеленський	42
2.3.2 Медики, лікарі	44
2.3.3 Міністерство охорони здоров'я України.....	45
2.3.4 Українці в цілому.....	47
2.3.5 Порухники карантину	51
2.3.6 Інші актори	52
2.4 Переклади інтересів пов'язаних з пандемією Covid-19 акторів у наративі соціальних медіа МОЗ України	53
2.4.1 Переклад інтересів українців з площини індивідуальної поведінки в площину колективно-епідеміологічного	54
2.4.2 Переклади інтересів потенційних порушників карантину	55
2.4.3 Переклад інтересів при впровадженні обмежувальних заходів	57
2.4.4 Переклади економічних інтересів в епідеміологічну площину	58
2.4.5 Переклади політичних інтересів в епідеміологічну площину	59
2.4.6 Переклади релігійних інтересів в епідеміологічну площину.....	61
2.4.7 Переклади інтересів лікарів	61
2.4.8 Переклади інтересів, пов'язаних з розповсюдженням інформації.....	62

ВИСНОВКИ.....	65
Список використаних джерел	69

ВСТУП

Коронавіруси – це сімейство вірусів, які передаються від тварин до людей та можуть спричиняти хвороби різного ступеню тяжкості. Зазвичай коронавіруси призводять до респіраторних симптомів, порушень дихання, кашлю та підвищеної температури тіла, а у тяжких стадіях можуть призвести до ГРВІ, пневмонії та смерті хворих ("Коронавірус", без дати).

Коронавірусна інфекція Covid-19 була вперше офіційно виявлена у китайському місті Ухань 31 грудня 2019 року. Розповсюдження Covid-19 стало дуже впливовим явищем світового масштабу за своїми наслідками. 11 березня Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила стан пандемії у зв'язку з тим, що станом на цей час у 114 країнах світу було зареєстровано 118 тисяч випадків зараження цим коронавірусом ("ВООЗ оголосила про пандемію коронавірусу в світі", 2020). Станом на 23 травня 2020 року, у світі було офіційно зафіксовано понад 5300000 заражень Covid-19, з яких понад 340000 мали летальні наслідки ("COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC", 2020).

Реакцією значної кількості країн світу на поширення Covid-19 стало впровадження низки тимчасових обмежень на перебування у публічних місцях. Наприклад, станом на 25 березня карантинні обмеження різного ступеню суворості були введені у 82 країнах світу, на території яких сумарно проживало близько трьох мільярдів людей (Pleasance, 2020). До основних вжитих у різних країнах карантинних заходів належали закриття шкіл та університетів, закладів громадського харчування, торговельних центрів, більшої кількості типів магазинів, музеїв, ринків, спортивних змагань, обмеження руху громадського транспорту (Kaplan, Frias, & McFall-Johnsen, 2020). У деяких випадках діяла заборона покидати своє житло за відсутності необхідності на кшталт покупки продуктів чи відвідування медичного закладу. Окрім внутрішніх карантинів, країни запроваджували різні заходи для захисту від розповсюдження Covid-19 шляхом обмежень міжнародної мобільності. Суворість цих заходів також варіювалася в залежності від країни – наприклад, до них належали обмеження поїздок, закриття аеропортів, закриття кордонів на в'їзд для нерезидентів і

закриття кордонів на в'їзд для усіх, включаючи громадян країни ("Coronavirus: Travel restrictions, border shutdowns by country", 2020).

В контексті потенційного дослідження карантинних заходів, які вжила більшість країн світу, актуальним використання концепції біополітики Фуко. Її акцент спрямований на те, як держава легітимує своє втручання у життя індивідів. Згідно до Фуко, сучасна легітимна держава має у першу чергу забезпечувати можливості для виживання індивідів та задовольняти їхні індивідуальні потреби за допомогою свого втручання (2010). Завдяки теоретичній перспективі концепту біополітики можна розглянути, за рахунок яких дій держави легітимізують свою владу під час пандемії та які дискурсивні елементи вони використовують стосовно підвищення контролю над тілами громадян в період карантинних обмежень.

Впровадження карантинних заходів для мінімалізації розповсюдження Covid-19 мало прямий негативний вплив на значну кількість сфер економіки країн. Найсильніше зміни позначилися на туризмі, галузі авіап перевезень та роздрібній торгівлі (за винятком товарів повсякденного споживання), зі значними проблемами зіштовхнулися галузь логістики, автомобільна промисловість та нафтогазова індустрія ("World economic growth plunges due to coronavirus - which industries are suffering the most", 2020). До того ж, введення карантинних обмежень на заводах, насамперед китайських, тимчасово спричинило значне скорочення обсягів промислового виробництва у світі (Nee Lee, 2020). Пандемія Covid-19 також призвела до тимчасових проблем з виконанням робочих обов'язків для представників значної кількості професій, у зв'язку з чим, наприклад, у США значно виріс рівень безробіття, а у деяких європейських країнах уряди почали виділяти значні кошти на соціальне забезпечення для людей, які втратили змогу виконувати робочі обов'язки через пандемію (Birnbau, 2020). До того ж, розповсюдженість нового коронавірусу серед населення спричинила значне навантаження на системи охорони здоров'я багатьох країн та підкреслила недоліки цих систем (Lacina, 2020).

У зв'язку з впливом Covid-19 на світову економіку Міжнародний валютний фонд спрогнозував падіння світового ВВП у 2020 році на 3% в порівнянні з 2019 роком, що означає гірші наслідки, ніж під час світової фінансової кризи 2008-2009 років ("Перспективы развития мировой экономики, АПРЕЛЬ 2020 ГОДА", 2020).

Наявні українські соціологічні дослідження вказують на те, що пандемія нового коронавірусу вплинула на різні аспекти життя українців: підвищилася кількість людей з ознаками депресії, втоми, паніки, розладів сну і тривожності, ("Психоемоційний стан українців на карантині: загальні оцінки та динаміка", 2020), погіршився рівень матеріальної забезпеченості ("Огляд матеріального стану українців — Інфографіка", 2020), дещо змінилися активності для проведення вільного часу (наприклад, почали дивитися більше новин та менше спілкуватися з друзями) ("Емоції і поведінка українців на карантині: спеціальний проект", 2020), збільшилося використання додатків соціальних мереж ("Рейтинг мобільних додатків за березень 2020", 2020). При цьому, за даними опитування, що проводилося 7-11 квітня 2020 року, 54% українців більше боялися економічних наслідків від карантинних обмежень, ніж власне епідемії коронавірусу ("Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні", 2020).

Наявні українські соціологічні дослідження, що стосуються коронавірусу, проводилися з використанням класичної соціологічної епістемології. У них за рахунок опитувань суспільної думки дослідники дізнавалися про те, яким чином практики та погляди людей змінюються з зв'язку із зовнішніми обставинами. Ці дослідження, однак, не піднімають питання онтологічного статусу тієї сутності, яка призвела до певних суспільних змін. Одним з соціологічних теоретико-методологічних напрямків, за допомогою якого можна дослідити цей статус, є акторно-мережева теорія (actor-network theory, ANT). Ця дослідницька програма виникла у 1980-х роках у рамках досліджень науки та технологій (science and technology studies, STS). Акторно-мережева теорія розглядає не-людських (non-human) сутностей, як акторів

соціальної взаємодії. Відповідно до положень цього напрямку, суспільство треба розглядати, враховуючи усіх акторів, які впливають на дії інших акторів, а для впливу на інших та для формування тривалих зв'язків акторам не обов'язково мати людські характеристики. До того ж, акторно-мережева теорія критикує класичну соціологічну епістемологію. Її представники дотримуються поглядів, що соціальні впливи не треба використовувати у ролі незалежних змінних, на яких базуються соціологічні пояснювальні моделі, бо у фокусі досліджень має бути сама поява соціальних зв'язків, їхнє утримання та зникнення.

Отже, актуальність використання ANT відносно пандемії Covid-19 полягає у тому, що ця теоретико-методологічна перспектива робить акцент на мінливості соціальних зв'язків під впливом різних обставин і розглядає можливість залучання до них нових акторів, які не є людьми (наприклад – коронавірусної інфекції). У ситуації пандемії коронавірусу та карантинних обмежень, впроваджених урядами багатьох країн у відповідь на неї, можна спостерігати за впливом нелюдського актора на соціальне. Один з головних класиків акторно-мережевої теорії – Бруно Латур – вказує актуальність її застосування у ситуації пандемії Covid-19: «Що дає змогу двом кризам (кліматичній та пандемії Covid-19 – авт.) насувати одна за одною, то це раптове й болісне усвідомлення, що класична дефініція суспільства — взаємозв'язок людей — позбавлена сенсу. Становище соціального в кожний момент перевизначається зв'язками між багатьма акторами, більшість із яких не мають людської форми. Це стосується не лише мікробів (як ми знаємо з часів Пастера), а й інтернету, права, організації лікарень, можливостей держави, а також клімату... І, звісно, попри галас навколо «воєнного стану» проти вірусу, він є лише однією ланкою у ланцюзі, у якому менеджмент запасів масок або тестів, регулювання права власності, громадянські звички, жести солідарності важать рівно настільки, наскільки й визначення рівня вірулентності інфекційного збудника... Суспільство вже давно вийшло за вузькі рамки соціального» (Латур, Іллуз, & Нансі, 2020).

Одним з класичних засобів зображення впливу актора у акторно-мережевій теорії є опис того, як його дії та вплив зображують у своїх текстах інші актори. З розповсюдженням соціальних медіа на кшталт Фейсбуку та Твіттеру уряди почали використовувати їх як канал для залучення громадян до політики (Aladwani & Dwivedi, 2018). У випадку надзвичайних ситуацій уряди використовують соціальні медіа для інформування населення, бо недостатня кількість інформації під час кризових ситуацій може призвести до падіння рівня інституційної довіри (Beneito-Montagut, Shaw, Anson, & Brewster, 2013). Однією з переваг урядових комунікаційних стратегій з залученням соціальних медіа є краще охоплення молоді та можливості для двосторонньої, інтерактивної взаємодії уряду та населення (Gündüz & Pembecioğlu, 2014). У зв'язку з широкою представленістю державних акторів у соціальних медіа ми вирішили застосувати підхід акторно-мережевої теорії до впливового українського державного актора, який пише про пандемію Covid-19.

Міністерство охорони здоров'я України представлено у значній кількості соціальних мереж та у двох популярних месенджерах – офіційні сторінки міністерства присутні у Facebook, Instagram, Telegram, Viber, YouTube, TikTok, Twitter. До того ж, більша частина цих акаунтів була створена, як реакція на пандемію Covid-19. В обох месенджерах, де представлено міністерство – Viber та Telegram – є авторизовані МОЗ канали «Коронавірус_інфо», «Психологічна підтримка», «Лікарі-експерти України» та «Вірусні історії». У Telegram також наявні офіційний канал «МОЗ України» та інформаційний бот на тему Covid-19 «Лікар Іван Маск». Офіційна сторінка на Facebook та канал на YouTube називаються «Міністерство охорони здоров'я України», акаунт у Twitter – Ministry of Health of Ukraine, у TikTok – «Коронавірус_інфо», в Instagram – Коронавірус | МОЗ України. При цьому деякі з цих каналів зв'язку МОЗ мали значну аудиторію – станом на 3 травня 2020 року, у Коронавірус_інфо було понад 3620000 та понад 860000 підписників у Viber та Telegram відповідно, у сторінки МОЗ у Facebook – понад 340000. Завдяки доволі широкому використанню соціальних медіа цим міністерством існує можливість дослідити

його наратив стосовно Covid-19. Використання акторно-мережевої теорії відносно текстів передбачає застосування семіотичного аналізу за принципом «слідування за акторами», за якого дослідник описує присутні у тексті визначення певним актором того, які актори є впливовими, якими є їх інтереси, вплив їхніх дій.

Акторно-мережева теорія передбачає, що класичний соціологічний підхід, який використовується у якісній соціології і полягає у інтерпретуванні висловів акторів з точки зору певної теоретичної рамки, є «соціологічним детермінізмом», який «цензурує» акторів. Отже, завдання дослідника полягає не у поясненні дій акторів, а у описі того, як актори пояснюють свої та чужі дії. У зв'язку з цією значною для акторно-мережевої теорії методологічною установкою, у дослідженні немає попередніх припущень стосовно результатів, які ми отримаємо.

Мета дослідження – визначити складові наративу соціальних медіа МОЗ України про COVID-19 як соціального актора.

Об'єкт дослідження – соціальні медіа МОЗ України.

Предмет дослідження – наратив соціальних медіа МОЗ України про COVID-19 як соціального актора.

Завдання дослідження:

- 1) Узагальнити теоретико-методологічні засади акторно-мережевої теорії;
- 2) Виявити акценти, з якими зображені взаємодії з Covid-19 у наративі соціальних медіа МОЗ України про Covid-19;
- 3) Встановити акторів, яких МОЗ України вводить у наратив про Covid-19 у своїх соціальних медіа;
- 4) Виявити дії та інтереси акторів, яких МОЗ України вводить у наратив про Covid-19 у своїх соціальних медіа;
- 5) Виявити переклади інтересів акторів, які МОЗ України здійснює у наративі про Covid-19 у своїх соціальних медіа.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: АКТОРНО-МЕРЕЖЕВА ТЕОРІЯ

1.1. Дослідження науки та технологій (Science and technology studies)

У книзі «Після методу: безлад і соціальні науки» (2015) ланкастерський соціолог Джон Ло вказує на те, що соціальні науки у їх класичному вигляді не можуть ефективно пояснити значну кількість процесів, що відбуваються у світі, бо не сліднують за постійними змінами, що у ньому відбуваються, і часто не звертають уваги на обмеженість та контекстуальність знання, яке вони створюють. Ло критикує те, що «обговорення «методу» у соціальній науці все ще обмежується відносно вузьким репертуаром рішень» - кількісними та якісними методами (2015, с. 16). Саме розділення на ці два типи методів визначає зміст більшості курсів з методології соціальних наук. При чому Ло критикує не саму суть кількісних та якісних методів, а їхню претензію на «гегемонію та володарювання». Дослідник визнає, що класичні методи є необхідними для соціальних наук, бо завдяки ним, наприклад, можна ефективно виявити зв'язок між поганим здоров'ям та різними формами соціальних нерівностей. Однак, «... хоча стандартні методи надзвичайно ефективні у своїй області, вони взагалі не пристосовані до дослідження мінливого, невизначеного та нерегулярного» (Ло, 2015, с. 18).

Теоретичний підхід, на методи якого пропонує звернути увагу Ло і одним з основних представників якого він є – це дослідження науки та технологій (Science and technology studies, STS). STS є неоднорідним підходом, у межах якого існує багато програм дослідження. До них належать соціологія наукового знання, акторно-мережева теорія, емпірична філософія науки, соціальне конструювання технологій, феміністичні STS та інші. Дослідники, що використовують різні програми досліджень, що є частиною напрямку STS, не погоджуються один з одним стосовно багатьох аспектів бачення соціального світу. Наприклад, у сильній програмі соціології наукового знання зміст знання пояснюється соціально-політичним контекстом, у якому воно було створене,

тоді як для акторно-мережевої теорії соціально-політичного контексту у класичному розумінні взагалі не існує, а натомість об'єкти дослідження вчених беруть участь у власному конструюванні в процесі дослідження (Вахштайн, 2009). При цьому, дослідження, що належать до STS об'єднує те, що вони розглядають взаємодію науки та технологій із соціальним світом і вказують на те, як вони впливають один на одного, а їхнє загальне бачення науки у багатьох аспектах відрізняється від загальноприйнятого.

Представники цього напрямку також звертають значну кількість уваги на те, що науковцям треба використовувати певну риторику, щоб переконувати своїх колег у тому, що їх діяльність має певну цінність, а «актори у науці та технологіях – це також не просто логічні оператори (якими вони розглядаються з точки зору структурного функціоналізму – авт.), бо у них, навпаки, є інвестиції у навички, престиж, знання та спеціальні теорії та практики (Sismondo, 2009, с. 11). Для STS наука – це активний процес, за якого науковці не просто пояснюють навколишній світ, а активно користуються ним у процесі своєї роботи та конструюють його.

У багатьох дослідженнях, створених у теоретичних рамках STS, поділяють певні погляди на соціологію знання, сформульовані Блуром – одним з ключових авторів сильної програми соціології наукового знання та ранніх STS у цілому - в його «4 принципах» (1991). Серед блурівських принципів варто виокремити погляд на соціологію знання як таку, що «має бути неупередженою та поважати і правду, і хибність, раціональності та нераціональності, успіхи та невдачі», за якої «обидві сторони цих дихотомій потребують пояснення» і яка «має бути симетричною у стилі свого пояснення. Однакові типи наслідків мають пояснювати, наприклад, появу правдивих та хибних переконань» (1991, с. 5). Принцип методологічної симетрії означає, що до наукових фактів треба ставитися з агностицизмом – не сприймати їх, які самі собою зрозумілі та за замовчуванням правдиві. «Методологічна симетрія – це реакція на асиметричну модель пояснення, у якій правдиві переконання потребують внутрішніх та

раціоналістичних пояснень, хоча для хибних переконань потрібне використання зовнішніх чи соціальних пояснень» (Sismondo, 2009, с. 48).

На додачу до бачення, що дослідники не просто пізнають, а й виробляють ту реальність, з якою вони працюють, Ло вказує на те, що, з точки зору STS, світ не складається з «певних процесів, які чекають на те, щоб бути відкритими» (2015, с. 20). З цієї позиції уявлення про гарний метод як про спосіб якнайкращого пояснення існуючої реальності не є актуальним, а можливість існування привілейованого наукового методу заперечується. Антиесенціалізм є важливою складовою досліджень науки та технологій, тому їх представники, досліджуючи соціальні науки, часто не мають цілі знайти певні відтворювані патерни та стабільні структури. Завдяки цьому Ло називає методи, що використовують дослідження науки та технологій, більш гнучкими та вільними (2015).

1.2. Акторно-мережева теорія

Підхід, який я використовую у своєму дослідженні – це акторно-мережева теорія (actor-network theory, ANT). На думку Бруно Латура (2014) – одного з найяскравіших представників не тільки цього напрямку, а й STS у цілому – є три перші тексти, які найпершими можна було віднести до акторно-мережевої теорії. До них належать лутурівська «Пастеризація Франції», стаття Джона Ло про важливість мереж людських та не-людських акторів для португальської колоніальної кампанії та праця Мішеля Каллона про популяцію морських гребінців у затоці Сен-Бріє (Латур, 1993; Callon, 1984; Law, 1984). Латур: «Саме там не-людини – мікроби, морські гребінці, каміння та кораблі – по-новому постали перед соціальною теорією» (2014, с. 23). У другій половині 1980-х ANT розпочиналася з цих праць як одна з програм досліджень науки і технологій, та з часом вона стала ширшою соціальною теорією. Акторно-мережеву теорію можуть також називати соціологією постсоціального (зокрема, з акцентом на присутність не-людських акторів та на перегляд значення «соціального» в цілому (Латур, 2014)) та соціологією перекладу (з акцентом на наявність акторів, які

певним чином інтерпретують ролі та потреби інших акторів та будують свої актор-мережі, використовуючи ці інтерпретації (Callon, 1984)). У рамках акторно-мережевої теорії між позиціями згаданих вище її найвпливовіших авторів (Латура, Каллона та Ло) існують певні теоретичні та методологічні розбіжності (Кузнецов, 2018). Нижче ми розглянемо доробки цих трьох авторів, проте загалом будемо фокусуватися на латурівській версії ANT.

Семіотика Греймаса лежить в основі багатьох теоретичних ідей Латура (Кузнецов, 2018). Греймас фокусується на текстах, не звертаючи увагу на інтенції, що були вкладені у текст автором, та інтерпретації, які роблять читачі тексту. Відмова від аналізу сенсу - вкладеного в текст чи такого, який можна зчитати - «дозволяє Греймасу зосередитися виключно на операціях самого тексту та формах виробництва значення у ньому» (Кузнецов, 2018, с. 92). У той час, як класична соціологія науки пояснює зміст текстів через контекст, у якому вони були створені і який можна відшукати завдяки додатковим документам, греймасівська семіотика розглядає кожен текст як самостійний (Напреенко, 2013). Відповідно до цього підходу, при аналізі текстів Латур не звертає увагу на зовнішні чинники, які впливали на створення тексту, а розглядає те, як внутрішній світ тексту створюється завдяки операціям, що відбуваються у самому тексті.

Латур також запозичує у Греймаса поняття актанта. Останній вказує на те, що у семіотиці цей термін замінив поняття «персонаж» у зв'язку з тим, що «актант» може бути застосований не лише до людей, а й до тварин, об'єктів та концептів (Greimas & Courtes, 1982). Для Греймаса актанти – це сутності, які діють чи зазнають вплив певної дії у наративі, а актори – це персоніфіковані втілення актантів.

Латур використовує семіотичний термін «фігурація», який потрібний досліднику для вказування на форму, у якій виражена певна сила. Цей термін слугує для Латура альтернативою соціальному поясненню завдяки тому, що не є антропоморфним. При цьому дослідник вказує на те, що з точки зору фігурації (наділення певної сутності силою) речення «Культура забороняє мати дітей поза

шлюбом» потребує стільки ж роботи, як і речення «моя майбутня теща хоче, щоб я одружився на її дочці» (Латур, 2014, с. 78).

Латур вказує на те, що сутність, до якої є застосованою фігурація – актант – може бути описаною доволі різними шляхами: «Імперіалізм прямує до однополярності», «Сполучені Штати мають намір вийти з ООН», «Буш-молодший хоче вийти з ООН», «Багато армійських офіцерів та дві дюжини лідерів неоконсерваторів хочуть вийти з ООН», і при цьому створюються різні фігурації одних і тих самих дій, хоча актанти є доволі різними – структура, корпорація, індивід та аморфна кількість індивідів (Латур, 2014, с. 78).

Латур зазначає, що літературознавці мають багато свободи у своїх дослідженнях фігурацій, бо «у казці один і той самий актант може бути примушеним діяти силою чарівної палички, думки у свідомості феї чи лицаря, який вбиває дві дюжини драконів» (Латур, 2014, с. 79). На думку дослідника, використання концепту, що не є прив'язаним до антропоморфних сутностей, дозволяє ANT бути більш гнучкою у можливості пояснення різних сил, присутніх у світі. З іншого боку, такий підхід також не розділяє буквальні та метафоричні дії, присутні у тексті, що є однією з причин його критики (Напреенко, 2013).

Латур вказує на те, що соціологи зазвичай обмежуються розгляданням саме людських акторів у зв'язку з тим, що лише люди можуть робити «усвідомлені» дії (2014). Однак, ANT звертає увагу не на навмисність дії та сенси, які у неї закладені, а на те, чи призвела певна дія агента до змін у дії іншого агента. Будь-яка річ, яка змінює наявний стан речей, може бути актором або, у випадку, якщо у неї ще немає фігурації, актантом. Актанти, у свою чергу, є включеними до ситуації суб'єктами та об'єктами, які можуть стати акторами, якщо інші сутності спонукають їх до дії (Напреенко, 2013).

При цьому ANT не вдається до матеріального детермінізму, за якого «молотки «змушують» забивати цвях» - «скоріше це означає, що між причинністю у повному сенсі слова та абсолютним небуттям може існувати велика кількість метафізичних напівтонів. Речі можуть не лише «детермінувати»

чи слугувати «фоном людської дії», а й допускати, дозволяти, надавати, сприяти... впливати, заважати, уможливлювати, перешкоджати» (Латур, 2014, с. 102). ANT вказує на те, яким чином учасники певної дії можуть діяти, як єдине ціле, яке існує у певному часовому проміжку. Латур наводить приклад бригади будівників, що є пов'язаною із цегляною стіною, яку будує, але втратить цей зв'язок, коли стіну буде збудовано. Загалом, згідно з акторно-мережевою теорією як люди, так і не-людини (non-humans) створюють альянси для того, щоб мати доступ до певної влади та діють відповідно до власних інтересів.

І людські, і не-людські актори можуть створювати асоціації та формувати мережі з іншими акторами, завдяки яким, наприклад, можуть існувати електродвигун чи колектор для моллюсків (Sismondo, 2009, с. 81). При цьому у акторно-мережевій теорії поняття «мережа» не є вміщує у себе ні значення технічної мережі на кшталт метрополітену, каналізації чи Інтернету, ні більш звичне для соціальних наук значення неформального зв'язку між людьми. Для ANT мережею є «пов'язаний ряд дій, кожен учасник яких розглядається, як повноцінний посередник... Хороший з точки зору ANT звіт – це наратив, опис чи висловлювання, у якому всі актори не сидять склавши руки, а щось роблять» (Латур, 2014, с. 181). При такому використанні концепту мережі акторам треба мати «свою роль у сюжеті» - їхні дії мають призводити до дій інших акторів. Латур вбачає у мережі не річ, яку треба описувати, а поняття, за допомогою якого можна описувати дії акторів з певної перспективи. На думку дослідника, розуміння мережі (net-work), звичне для ANT, могло б бути зрозумілішим за використання альтернативної лексеми – work-net – мережа дії.

У класичній для соціальних наук дилемі при розгляданні макро- та мікро-рівня соціальних взаємодій ANT займає позицію, згідно з якою у прив'язці до масштабів немає необхідності – у місцях важливий не їх розмір, а кількість та надійність їх зв'язків з іншими місцями. На противагу макропоясненням у соціології соціального, у терміні «актор-мережа» слово «мережа» підкреслює пов'язаність акторів завдяки певним діям, які не є «малими» на фоні «контексту». З іншого боку, конкретні взаємодії, на яких фокусується мікросоціологія, з

перспективи ANT можуть бути розтягнуті до актор-мережі і, відповідно, повинні розглядатися не з точки зору «взаємодії тут і зараз» чи «феноменологічних уявлень індивідів». Латур визначає, що актор-мережа є павутиною втікаючих та витікаючих посередників, яка у першу чергу існує завдяки своїм під'єднанням та у другу чергу - завдяки своїм акторам (2014, с. 303). Вона має зіркоподібну форму, є джерелом дистанційного впливу на інші місця та є кінцевою точкою транзакцій, що до неї ведуть.

Для акторно-мережевої теорії є важливим звертання уваги на «усе різноманіття слів акторів», яке не треба перекладати на «небагатослівний словник соціологічної мови» (Латур, 2014, с. 70). Відповідно, досліднику треба описувати те, як актанти пояснюють різні ситуації, використовуючи їхню мову, а не пояснювати їх дії, використовуючи детерміністичні (соціологічні чи натуралістичні) концепції (Напреенко, 2013). Підхід, згідно з яким саме від актора треба дізнаватися, у чому причина його дій та як він робить можливим колективне співіснування, а не за замовчуванням пояснювати його дії певною соціальною субстанцією, має назву «слідування за актором» (Латур, 2014, с. 25).

Пояснення не певних процесів через поняття соціального, а самої природи виникнення соціального, і скептичне ставлення до погляду на соціальне як таке, що існує за замовчуванням, є важливим для ANT як для соціальної теорії (Латур, 2019). Латур вважає, що соціальні науки мають розглядати дію як недетерміновану, а не за замовчуванням сприймати її такою, що є похідною від, наприклад, «соціального примусу», «руки ринку» чи «несвідомого». Наявність соціального не можна просто постулювати під час проведення дослідження – його треба кожний раз демонструвати, щоб впевнитися у його наявності (Латур, 2014). Соціальне у ANT є типом тимчасової асоціації, а дослідницький фокус у контексті соціального має бути спрямований на «практичні засоби утримання зв'язків на місці, винахідливість, що постійно вкладається у задіяння інших джерел зв'язків, і ціна, яку доводиться платити за розширення будь-якої взаємодії» (Латур, 2014, с. 94). Соціальне ж у мікросоціологічному значенні

«взаємодія людини лицем до лица» визнається одним з багатьох типів зв'язків, які треба досліджувати представникам ANT.

З перспективи акторно-мережевої теорії влада є результатом певного процесу і залежить від свого конструювання. З таким дослідницьким фокусом соціальним науковцям треба розглядати владу як процес залучення значної кількості об'єктів та емпірично це спостерігати, а не використовувати незалежну змінну влади для пояснення інших процесів. Латур зазначає, що у тому концепті, який «класичні» соціологи називають владою суспільства, ANT вбачає дії усіх сутностей, які є мобілізованими для продовження дії наявних асиметрій (2014). Класичне для соціологів питання відносин влади означає для представників ANT опис того, яким чином акторів визначають, як їх пов'язують і за рахунок чого вони залишаються вірними своїм альянсам (Callon, 1984, с. 224).

Наприклад, Ло показує, що колоніальна кампанія Португалії, для якої був необхідний контроль на великій дистанції, була б неможливою без документів, пристроїв та людей – від моряків, торговців та послів вимагалось діяти певним чином, проте «така піддатливість (контролю) була необхідна не лише у виконанні людських компонентів системи» (Law, 1984, с. 240). На думку дослідника, Португалія не стала б державою з колоніальними володіннями на іншому боці земної кулі, якби продовжувала користуватися середньовічними мореплавними технологіями. По-перше, португальці змогли досягти значного успіху завдяки створенню кораблів, здатних довго знаходитися у морі без прив'язки до суші та вітрилам, які могли користуватися такою силою вітру, що була небезпечною для середньовічних кораблів. До того ж, станом на другу половину 15-го століття, кораблі європейських держав добре орієнтувалися у морях південної та північно-західної Європи, проте їх навігаційні системи не були актуальними для інших географічних місцевостей. Протягом свого просування вздовж Африки, португальці, в залежності від земної півкулі, на якій перебували їх човни, поступово навчилися навігації за допомогою використання висоти Полярної зорі, Сонця та сузір'я Південного Хреста над рівнем моря та інструментів, що вимірювали цю висоту. До того ж, саме португальські

дослідники першими реалізували принципи орієнтації у водах за астрономічною широтою та створили методи для її вимірювання.

Задля того, щоб члени екіпажів португальських кораблів могли застосовувати новітні навігаційні технології, їм проводили якісне навчання з користування ними, а під час перебування у океані вони мали доступ до текстів, які могли дати доступні поради стосовно користування незвичною навігацією.

Португалія не змогла б захопити далекі землі без наявності зв'язки акторів, людських та не-людських, які завдяки своїм особливостям та доповненню одне одного могли успішно долати шлях через Атлантичний та Індійський океани.

Як для соціальної теорії, акторно-мережева теорія є достатньо матеріалістичною, бо у ній багато уваги приділяється тому, як наука створюється завдяки маніпуляціям з різними фізичними матеріалами. Однак, у ANT можна побачити незвичне поєднання матеріалізму та релятивістської онтології – властивості об'єктів не існують за замовчуванням, а розкриваються у контексті мереж, до яких вони залучені, при чому у ANT не лише технічні об'єкти, а й соціальні групи та їх потреби пояснюються як мережі, які були певним чином створені (Sismondo, 2009). Латур: «чим більше у актора зв'язків, у тим більшому ступені він існує» (2014, с. 302).

Загалом, на думку Латура, у дослідження, яке можна віднести до традиції ANT, має бути 3 основні ознаки (2014). По-перше, ньому не-людинам відводиться активна роль – можливість бути акторами, «а не лише жалюгідними носіями символічної проекції» (Латур, 2014, с. 23). При цьому каузальність має бути більш відкритою, ніж та, яка надається об'єктам у природничих науках. По-друге, соціальне не має бути стабільною сутністю, завдяки посиленням на неї як на незалежну змінну будуються пояснювальні моделі дослідження. Третя ознака дослідження, написаного у рамках ANT, полягає у тому, що його ціллю має бути не деконструкція концепту соціального, а виявлення того, «які нові інституції, процедури, концепти можуть зібрати та перезібрати соціальне» (Латур, 2014, с. 23).

У зв'язку з тим, що акторно-мережева теорія базується на конкретних прикладах «слідкування за акторами» та прослідковування мереж, які вони створюють, далі ми окремо та більш детально розглянемо два впливових дослідження Мішеля Каллона. Одне з них стосується спроби Електроенергетичної компанії Франції створити електромобіль у 1970-х роках, а друге - спроби трьох вчених збільшити популяцію морських гребінців у затоці Сен-Бріє. Після цього ми розглянемо «Пастеризацію Франції» - перше дослідження Латура із застосуванням акторно-мережевої теорії, у якому він розглядав успіх Луї Пастера та його прибічників у вакцинації худоби від сибірки. Паралельно з розгляданням цих фундаментальних для ANT досліджень, ми будемо ознайомлюватися з теоретичними поглядами, які використовували їх автори і які стали базовими для акторно-мережевої теорії.

1.2.1. Випадок з електромобілем

Каллон (1986) дослідив випадок, коли у 1973 році велика державна корпорація - Електроенергетична компанія Франції (EDF) - презентувала свій план стосовно необхідності створення електромобіля. При цьому, вона окреслила не лише технічні аспекти, а й той соціальний контекст, у якому має існувати така машина. На думку EDF, новому поколінню французів, багато з яких були залучені до суспільних рухів, вже не були потрібні класичні машини, що працювали завдяки бензину. Окрім того, що вони забруднювали повітря вуглекислим газом та створювали багато шуму, EDF вважала, що ці машини є недоречними для майбутнього французького суспільства, бо вони є символами консьюмеризму та покупок для підтримання соціального статусу. Електромобіль був би не лише більш екологічною, а й соціально більш доречною альтернативою, яку купляли б лише у цілях переміщення у просторі без статусного підтексту.

Каллон звертає увагу на те, що для створення машини на електрохімічних генераторах без двигуна внутрішнього згоряння, EDF розподілила ролі, які різні актори мали б виконувати для її створення: *Compagnie Generale d'Electricite*

(CGE) мала створити електричний мотор та акумулятори, Renault виробляла б корпуси машин, урядові міністерства створили б регуляції, сприятливі для електромобіля, субсидували б муніципалітети, зацікавлені в розвитку електротранспорту і т. д.

Каллон констатує, що згадані вище утворення є звичними для соціологів. Однак, він вважає, що не можна зупинятися на розгляданні лише них, бо «акумулятори, паливні елементи, електроди, електрони, каталізатори та електроліти» є також присутніми у розрахунках EDF, і «якщо електроди не будуть виконувати свою роль чи каталізатори стануть забрудненими, результат буде не менш поганим, ніж якщо користувачі відхилять нову машину, нові регуляції не вступають у силу чи Renault вперто вирішить розробляти (свою класичну машину – авт.) R5» (Callon, 1986, с. 22).

З точки зору ANT, Електроенергетична компанія Франції хоче створити актор-світ, у якому людські та не-людські утворення будуть потрібні для певної задачі та виконуватимуть певну роль. У цьому актор-світі, результатом існування якого мав би стати електромобіль, EDF визначає не лише репертуар вищезгаданих сутностей, а й їх розмір – наприклад, тут Renault перетворюється з потужного автовиробника на утворення, що належить до ланцюжка побудови електромобіля.

Для ANT Каллона важливим є концепт перекладу, де актор, який буде свій актор-світ, планує використати у ньому певні характеристики інших утворень. Для цього він розподіляє їх ролі та намагається говорити від їх обличчя для того, щоб досягти власних цілей.

По-перше, перекладач стає представником сутностей, на яких він фокусується, та вказує на їхні характеристики. Наприклад, EDF стає перекладачем Renault та покупців і висловлює їхні бажання та інтереси. До того ж, ця компанія говорить від обличчя не-людських акторів, коли «встановлює характеристики свинцевих акумуляторів, описує поведінку електрона відносно каталізатора, демонструє, що дешевший каталізатор може замінити платину... EDF визначає ідентичність цих елементів та регулює їх поведінку та еволюцію»

(Callon, 1986, с. 25). Однак, перекладання утворень у більшості випадків не сприймається та блокується ними, через що вони не входять до актор-світу, до якого їх залучають – Renault, що хоче залишатися великим автовиробником, чинить для EDF супротив і намагається довести, що побудова електрохімічного двигуна є дорогою та неможливою для реалізації у найближчій перспективі.

Другий тип перекладу полягає у тому, що перекладач має бути стратегом та показати іншим утворенням, що їхні інтереси досягаються за рахунок актор-світу перекладача (наприклад, перекласти для людей проблему забруднення як таку, яку допоможе вирішити електромобіль). Перекладач пропонує акторам такі дії, виконання яких, з точки зору його перекладу, має задовольняти певні потреби цих акторів. Сутність, зацікавлена у впливі на інших акторів, встановлює точки, обов'язкові для проходження (*obligatory points of passage*), завдяки проходженню яких вони зможуть досягти власних інтересів.

Третій тип перекладу полягає у необхідності перекладача розмістити себе у впливовому місці, де він зможе розповсюджувати свої ідеї та захищати їх для того, щоб мати можливість впливати на інших акторів. Наприклад, EDF мала власні комунікаційні та дослідницькі центри, які робили її видимою та впливовою при побудові електромобіля. Четвертий тип перекладу полягає у здатності перекладача мобілізувати сутності, у діях яких він зацікавлений. Каллон зазначає, що успішні процеси перекладу швидко забуваються, тому що у їх випадку успіх певного актор-світу сприймається, як логічний наслідок речей.

Каллон вказує на те, що важливою частиною актор-світу є спрощення. Наприклад, хоча міста складаються з великої кількості одиниць інфраструктури та акторів і мають свої унікальні особливості, для актор-світу EDF міста спрощувалися до транспортної системи, у якій мав би знизиться рівень забруднення повітря, та міської ради, що має прагнути досягти цього (Callon, 1986, с. 29). Такі спрощення є ефективними, проте вони можуть перестати працювати, якщо інші аспекти утворень чи акторів почнуть перешкоджати актор-світу. Наприклад, якщо каталізатори та електроліти працюють не так, як розраховано, паливні елементи електромобіля починають розглядати, як більш

складні, тому їхнім особливостям починають приділяти більше уваги. Під час виникнення проблеми електrolіти починають розглядати, як такі, що складаються з різних елементів – електронів платини та мігруючих іонів. При цьому як не-людські, так і людські актори насправді складаються з багатьох утворень – для збереження власної цілісності міська рада має стабілізувати такі свої складові, як електоральну базу середнього класу, пішохідну зону, що впливає на маршрути машин у центрі, та систему публічного транспорту. Каллон вводить поняття актор-мережі для того, щоб описати цю динаміку та внутрішню структуру автор-світу. «...через залучення утворень до кластеру гетерогенних відносин актор-світ поміщає їх у мережу. При цьому кожне утворення зменшується до деяких властивостей, які є сумісними з відносинами, встановленими між утвореннями: Renault, компанія-що-будує-корпуси-для-машин, може кооперувати з CGE, фірмою-що-виробляє-двигуни-та-передачі; електрони – це елементарні-частинки-які-переносять-електричні-заряди-з-одного-електроду-до-іншого, завдяки чому виробляють електричний-струм-який-приводить-у-рух-мотор-електромобіля» (Callon, 1986, с. 34). Актори, з яких складається актор-світ, є пов'язаними між собою мережею взаємозв'язків себе та своїх складових, і без ефективного функціонування цього контексту актор-світ не може існувати. Каллон: «Актор-світ – це мережа спрощених утворень, які, у свою чергу, є іншими мережами» (1986, с. 32).

Те, чи зможуть втілитися у життя певні пропозиції, які прямо стосуються політики та суспільного устрою, не можна просто пояснити через «панівний соціальний інтерес» чи «культурну революцію», бо доля цих пропозицій також залежить від не-людин та може вирішуватися у дослідницьких лабораторіях. Актор-світ електродвигуна залежить від того, чи буде стійкою мережа взаємодії акторів, з яких він складається. Наприклад, від того, чи буде певна характеристика електронів, на яку розраховувала EDF, працювати як слід, залежить, чи будуть французи мати змогу придбати «екологічний, антиконсьюмеристський та постіндустріальний» автомобіль. У той же час, можливість роботи характеристики електрону, необхідної для створення

електродвигуна, буде залежати від того, чи будуть міські ради позитивно сприймати ідею електромобіля на вулицях своїх міст.

1.2.2. Випадок з морськими гребінцями

У своїй першій праці, написаній з перспективи акторно-мережевої теорії (1984), Каллон розглядає випадок, коли три французькі дослідники намагалися збільшити популяцію морських гребінців у затоці Сен-Бріє.

На початку Каллон прописує три принципи, згідно з яким він проводив своє дослідження. По-перше, він критикує прийнятий у соціологів підхід до «цензурування акторів», за якого останнім не можна самостійно розповідати про своє соціальне походження чи своїх союзників. Цих акторів, тим не менш, сприймають серйозно, якщо вони розмовляють про формальну сферу своїх компетенцій. Через це він послуговується принципом утримання від цензурування акторів, коли вони розповідають про своє соціальне середовище, і не засуджує те, як актори аналізують суспільство. По-друге, Каллон використовує правило Блуря стосовно узагальненої симетрії - описує природниче та соціальне у однакових термінах. Третій принцип полягає у тому, щоб не робити апріорне розрізнення між природничими та соціальними подіями. Утворення, які є у фокусі дослідника, мають бути присутніми в дискусіях акторів, а замість аналізу за попередньо встановленою рамкою дослідник має слідувати за акторами, щоб показати, як вони описують світ, будь він соціальним чи природничим.

У зв'язку зі збільшенням попиту французів на морських гребінців, на початку 1970-х років їхня популяція у затоці Сен-Бріє почала знижуватися. Це питання стало основним для розгляду на конференції у Бресті у 1972 році, на якій були зібрані вчені та представники спільноти рибалок. На ній три дослідники, що були у Японії, розповіли, яким чином там культивують морських гребінців: личинки, яких занурюють у воду, закріплюють до колекторів, де вони можуть бути захищеними від хижаків протягом перших місяців свого розвитку. Після

цього вони можуть 2-3 виростати на дні, звідки їх збирають, коли вони досягли великого розміру.

Три дослідники хочуть відтворити японський дослід у Сен-Бріє і вводять у свій наратив трьох акторів – морських гребінців, вчених та рибалок, і дають визначення їх суті та інтересів. Згідно з ними, рибалки заробляють завдяки своєму промислу, проте вони бачать, що у довгостроковій перспективі у них будуть проблеми через зниження популяції морських гребінців. Отже, рибалки мають бути зацікавленими у проекті трьох дослідників. Другий актор – вчені – мало знають про морських гребінців, тому їм треба більше досліджувати їх в цілому та, зокрема, способи їх закріплення. Для третього актора – морських гребінців виду *Pecten maximus* – можливість закріплюватися до сховища буде корисною для виживання. Каллон: «Простого питання – чи закріплюється *Pecten maximus*? – достатньо для того, щоб залучити цілий ряд акторів через встановлення їх ідентичностей та зв'язків між ними» (1984, с. 205). Каллон каже, що три дослідники зробили це питання точкою, обов'язковою для проходження (obligatory passage point) трьома акторами, бо вони стають зацікавленими знайти відповідь на нього. Для того, щоб вступити до альянсу з іншими акторами, актор має прийняти певну роль, яку від буде виконувати у цьому альянсі.

На відміну від описаної вище ситуації з EDF, у цьому випадку трьом дослідникам, що хотіли втілити свій проект у життя, вдалося стати представниками різних утворень. Проблема репрезентативності є дуже важливою, бо насправді напряду залученими до дослідницького проекту були лише деякі представники власних утворень – активні рибалки, деякі вчені, що були зацікавлені цим питанням, та деякі личинки, які прикріплювалися до різних об'єктів у океані. Каллон каже, що хоча може здатися, що між личинками та людськими акторами є суттєва різниця, бо делегати від рибалок та науковці можуть буквально говорити від свого імені, а личинки – не розмовляють та всього репрезентують якості усіх личинок. Однак, при глибшому аналізі суттєва різниця між людськими та не-людськими представниками зникає. Дослідники вираховують, за яке рішення голосують відібрані представники від рибалок, і

мають свій еквівалент цієї процедури від не-людин – вони рахують, яка кількість відібраних личинок прикріплюється до колектору під час тестів. У результаті три дослідники говорять від обличчя і рибалок, і личинок. «Отриманий результат є дивовижним. Жменька дослідників обговорюють декілька діаграм і декілька таблиць з числами у закритій кімнаті. Але ці дискусії стосуються незліченних популяцій тихих акторів: морських гребінців, рибалок та спеціалістів, яких у Бресті репрезентують декілька представників» (Callon, 1984, с. 218). На нещастя для трьох дослідників, у цьому випадку представники утворень не виявилися хорошими репрезентантами своїх популяцій. Після запуску масштабного тестування морські гребінці не дуже добре закріплювалися до колекторів, а частина рибалок не чекала, допоки гребінці виростуть, та відловлювала їх для швидкого прибутку, у зв'язку з чим трьом дослідникам довелося змінювати конструкцію колектору та проводити інформаційну кампанію серед рибалок.

1.2.3. Випадок з Луї Пастером та сибіркою

Ще однією з перших та ключових праць, написаних з застосуванням ANT, є «Пастеризація Франції» Латура (1993). У ній дослідник вказує на те, як Луї Пастер та його прибічники успішно розповсюдили вакцину від мікробів-поширювачів сибірки (антраксу) серед худоби, що могло суттєво впливати на її поголів'я. Завдяки тому, що у свої лабораторії Пастер створив для мікробів безпечні умови для розвитку, вони змогли безперешкодно розвиватися та виростати до розмірів, видимих людському оку. Знайшовши підхід до потреб мікробів, Пастер зміг з більшою ефективністю досліджувати їх, навчився послаблювати та виявляти їх у лабораторних умовах. Як наслідок, худоба, заражена ослабленими Пастером мікробами сибірки, не лише не гине, а й стає стійкою до «справжніх», неослаблених Пастером мікробів сибірки.

Пастер успішно переклав потреби фермерів, показуючи, що вони мусять звертатися до його лабораторії, якщо хочуть, щоб їх худоба не гинула від сибірки, а також зміг перекласти потреби урядовців, показавши, що їм для здоров'я французів треба звертатися до пастерівської технології – вакцинації.

Латур звертає увагу на те, що біологи та епідеміологи в цілому часто роблять переклад своїх інтересів з акцентом на потенційну суспільну користь від їхньої діяльності, коли мають забезпечити фінансування своїх досліджень.

Успіху Пастера сприяла підтримка від поширеного руху гігієністів, який самостійно не міг впоратися з тим, щоб знайти спосіб убезпечення людей від захворювань. У свою чергу, у мікробів сибірки не було своїх союзників – акторів, які ефективно ставили б під сумнів знання Пастера чи не давали б йому розповсюдитися – що вплинуло на їх поразку. При цьому успіх вакцинації у протидії зараженню часто описували саме у воєнній термінології – наприклад, Латур наводить цитату друга Пастера стосовно того, що Пуї-ле-Фор – село, у якому Пастер провів знамениті публічні експерименти з вакцинації тварин – є таким же знаменитим, як будь-яке інше поле бою (1993, с. 3).

Латур вказує, що дії Пастера можна назвати науковою революцією, яка трансформувала суспільство, і при цьому їх недоцільно розглядати, не беручи до уваги мікробів. На його думку, у такому випадку завданням соціального дослідника має бути не пояснення бактеріології соціальними термінами, а відсутність дисциплінарних розмежувань (1993, с. 9). До того ж, Латур показує, що Пастер зміг розповсюдити своє відкриття завдяки дуже великій кількості інших акторів, а не просто через те, що «був генієм». Тут французький соціолог багато посилається на Льва Толстого, який у «Війні і мирі» звернув увагу на те, що під Бородіно насправді була битва не просто між Наполеоном та Кутузовим, а між дуже великою кількістю людей, від дій який залежали результати цієї битви.

Далі ми розглянемо латурівський семіотичний аналіз текстів. Автор зазначає, що він не вирішує наперед, які актори були ключовими для його дослідження, бо науковці часів Пастера власноруч вказували на цих акторів – для їх виявлення достатньо семіотичного аналізу джерел. Він наводить приклад зі статті 1887 року: «Розглянемо усі недуги, які ці плаваючі у просторі частинки завдали людству, у історичні та доісторичні часи... Ця руйнівна дія продовжується сьогодні та продовжувалася століттями, коли не було найменшої

підозри, що її причини допускалися до страждаючого світу. Ми були вражені невидимими напастями, ми потрапляли до засідок, і тільки сьогодні світло науки досягає цих жахливих гнобителів» (Tyndall, як процитовано у Latour, 1993, сс. 9-10). Латур розглядає акторів з семіотичної перспективи, за якої у тексті діють ті сутності, яких наділяють цією можливістю і які не зобов'язані відповідати класичним критеріям соціальних наук. При цьому роль дослідника - дивитися, як агенти визначають одне одного і якими вони бачать цілі та стратегії інших агентів. Наприклад, у цьому випадку автор визначає нелюдських акторів, що хочуть зла, з прадавніх давен вичікують, щоб наносити удари, однак інший актор – наука – зробив цих акторів видимими.

В цілому, для Латура є доволі важливими оповідачі та актори, яких вони визначають, і особливості визначення оповідачами цих акторів. «Ці оповідачі приписують причини, датують події, наділяють сутності якостями, класифікують акторів. Аналітик не має знати більше за них, йому треба лише почати з будь-якої точки шляхом запису того, що кожен з акторів каже про інших. Йому не треба намагатися бути розсудливим і нав'язувати певну визначену заздалегідь соціологію відносно іноді химерних визначень, які пропонують ті, кого вивчають. Єдине завдання аналітика – слідувати за трансформаціями, що трапляються з акторами в історіях, де вони беруть участь» (Latour, 1993, с. 10).

У «Пастеризації» Латур, використовуючи семіотику, досліджує визначення акторів та ланцюжки перекладів у трьох періодичних виданнях - *Revue Scientifique*, *Annales de l'Institut Pasteur* та *Concours Medical* (1993). У дослідженні Латур рухається не за історичною послідовністю подій, а за мережами асоціацій між акторами, серед яких є гігієністи, біологи, хірурги, ветеринари, військові лікарі, а також туберкульоз, холера, чума та інші.

Латур вказує, що від поразки у франко-пруській війні у 1870 році до 1919 року у *Revue Scientifique* була розповсюдженою ідея, що французькі лікарі мають зробити усе можливе заради переродження Франція завдяки розміру її населення

та його енергії. У 1871 році Пастер постулював, що він мобілізує науку для того, щоб вилікувати «пруську виразку» (Pasteur, як процитовано у Latour, 1993, с. 16).

Розглядаючи «переможця мікробів» Пастера у відповідності до принципу методологічної симетрії, Латур вказує на слушність думок його критиків, які доречно не були задоволені пастерівськими узагальненнями, проте не мали союзників для того, щоб створити впливове знання, альтернативне пастерівському.

Рух гігієністів, що був достатньо розповсюдженим, проте не мав фокусу на конкретних проблемах, став союзником Пастера та однією з запорок успіху останнього. Пастеріанці зробили ворога гігієністів видимим і вказали, на чому їм варто фокусуватися. Наприклад, виявляється, що під час народження дитини окрім акушерки, матері та дитини є присутнім ще один актор, який використовує інтереси акушерки у допомозі матері для задоволення своїх інтересів, і для протидії цьому актору важлива дезінфекція рук акушерки, яка попереджає потенційне зараження через її руки. Слідуючи за позицією авторів згаданих вище періодичних журналів, Латур помічає, що після успіху Пастера вони починають писати, що для можливості ефективної комунікації між людьми їм необхідно враховувати наявність мікробів. «Ігноруючи небезпеку мікробу, яка на нас очікувала, ми до цього часу влаштовували наш спосіб життя, взагалі не враховуючи цього невидимого ворога» - на прикладі таких цитат Латур вказує на те, що актори самі визначають, що суспільство складається не лише з людей, а й з невидимих мікробів, завжди готових до втручання (Leduc, як процитовано у Latour, 1993, с. 35). Водночас, завдяки тому, що Пастер опинився на фронті впливового руху гігієністів, пастеріанці також посилили власні позиції.

Рух гігієністів активно перекладав наявність мікробів на свої та публічні інтереси: «...ніяка наука не нав'язує людським суспільствам взаємозалежність так, як гігієна; сьогодні ми знаємо, що більш-менш неможливо мати вигоду від хороших речей, які вона надає, якщо ми не поширимо їх на наших сусідів; іншими словами, індивідуальна гігієна сильно пов'язана з публічною гігієною; один нездоровий будинок у місті – це постійна загроза усім його мешканцям;

якщо хочемо дати ці хороші речі одному, гігієна вимагає, щоб вони були розповсюджені на всіх» (Leduc, як процитовано у Latour, 1993, с. 36). Таким чином, патерналістичне реформаторство можна було пов'язати до потреб усіх людей, які бояться захворіти – Латур вказує на те, що у такому випадку була б недоречною класична соціологічна оптика, де гігієна розглядалася б, як «засіб соціального контролю», бо у цьому випадку приводом для певного типу політики і несподіваним союзником патерналістів стають мікроби завдяки своїм особливостям.

Під кінець 19 століття роль мікробів у суспільстві почали частіше розглядати з «позитивної сторони»: «Суспільство може існувати, жити на виживати лише завдяки постійному втручанню мікробів...» (Captain, як процитовано у Latour, 1993); «Ми навряд чи можемо поставити під сумнів важливість ролі, яку в економіці особистостей грають ці столові компаньйони, що допомагають розщеплювати органічні речовини (Sternberg, як процитовано у Latour, 1993).

Латур вказує на те, що актори, вислови яких він розглядає, самі використовують терміни «взаємозалежність», «підтримка», «влада», «допомога», «столові компаньйони» відносно мікробів і самі визначають цього актора таким, що є важливим для їхнього світу (1993, с. 37)

В цілому, розвиток наукової діяльності та теоретичних ходів Латура дає змогу спостерігати за розвитком акторно-мережевої теорії в цілому. Перша впливова праця французького дослідника - «Лабораторне життя. Соціальне конструювання наукових фактів» 1979 року, написана у співавторстві з Вулгаром, належить до досліджень лабораторій (laboratory studies), які належали до соціального конструктивізму у його класичному розумінні та можна віднести до прото-ANT. У 80-х починається розвиток ANT, який у Латура, наприклад, виражається у дослідженнях Луї Пастера та мікробів (2002) та у ширшому дослідженні створення науки (2013). Той факт, що у 1986 році робота про лабораторне життя перевидається без слова «соціальне» у назві (Latour & Woolgar, *Laboratory Life. The Contruction of Scientific Facts.*, 1986), є наслідком

перегляду поняття соціального представниками акторно-мережевої теорії. Цей перегляд є важливою частиною сучасної епістемології ANT та часто відстоюється Латуром у більш теоретичних працях (2006; 2006b).

Отже, акторно-мережева теорія переосмислює концепт соціального, бо згідно з її підходом соціальне не повинно бути незалежною пояснювальною змінною, бо його наявність треба кожного разу доводити, а агентами дослідження в ANT не зобов'язані бути люди, бо звертається увага на вплив, який актори мають на дії інших акторів, а не на сенси, які актори вкладають у свою дію. Акторно-мережева теорія розглядає, завдяки чому існують різні альянси акторів, як дії акторів призводять до дій інших акторів та як завдяки мережам пов'язаних дій певних акторів можуть існувати актор-мережі. У випадку роботи з текстами представники ANT орієнтуються на греймасівську семіотику та дотримуються принципу «слідування за акторами» - вони не інтерпретують вислови акторів у певній теоретичній рамці та не пояснюють зміст текстів соціальними впливами, яких зазнав автор текстів, а розглядають операції, що відбуваються у самому тексті, та вказують на те, які актори існують у тексті, якими зображені їхні інтереси та якими діями ці актори наділяються.

РОЗДІЛ 2. КОРОНАВІРУС ЯК АКТОР СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ У НАРАТИВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА МОЗ УКРАЇНИ

2.1 Загальна інформація про методологію дослідження

Для дослідження наративу соціальних медіа Міністерства охорони здоров'я України стосовно Covid-19 було здійснено семіотичний аналіз Telegram-каналу «Коронавірус_інфо». Це медіа має статус волонтерського проекту Інституту когнітивного моделювання, проте воно детально відображає позицію МОЗ стосовно Covid-19. З новини на сайті МОЗ: «Також працює Telegram-канал «Коронавірус_інфо» з оперативною та поточною інформацією щодо ситуації з вірусом COVID-19 в Україні. Це єдиний (станом на 07.03.2020 – авт.) Telegram-канал, верифікований Міністерством охорони здоров'я. Всі новини, поточні дані, рекомендації та оцінка від фахівців. Долучайтеся!» ("МОЗ України запустило Telegram-бот для оперативної відповіді на поширені запитання щодо коронавірусу в Україні", 2020). До того ж, на «Коронавірус_інфо» присутні репости багатьох постів з інших верифікованих МОЗ каналів на тематику Covid-19 - «Психологічна підтримка», «Лікарі-експерти України» та «Вірусні історії», з каналу «МОЗ України» та деякі статті з сайту МОЗ. Отже, складові наративу про Covid-19, присутні у соціальних медіа МОЗ, дублюються Telegram-каналі «Коронавірус_інфо», фокусом якого є саме коронавірус. Зміст верифікованого Міністерством охорони здоров'я каналу «Коронавірус_інфо» у Viber дублює зміст однойменного Telegram-каналу. Однак, у зв'язку з тим, що Viber-канал було створено пізніше, перші пости на ньому датуються 20 березням, а не 7 числом, як у Telegram. У зв'язку з цим, у дослідженні було здійснено аналіз саме Telegram-каналу «Коронавірус_інфо».

Семіотичний аналіз, що був використаний у дослідженні, базується на методологічній настанові акторно-мережевої теорії. Дослідники, які працюють у рамках ANT, використовують семіотичний аналіз Греймаса, де аналіз тексту має зосередитися на операціях, що відбуваються у самому тексті. Отже, у аналізі соціальних мереж МОЗ України було дотримано методологічну настанову ANT

«слідувати за акторами» - описували акторів, їхні дії, інтереси, переклади їхніх інтересів, що були присутні у текстах соціальних медіа МОЗ України.

При аналізі була застосована суцільна вибірка постів Telegram-каналу «Коронавірус_інфо», яка дозволила врахувати усі складові наративу Міністерства охорони здоров'я України про Covid-19, присутні у даному медіа. Загалом було проаналізовано 534 пости: від першого посту на каналі (датованого 6 березня 2020 р.), до постів, що були зроблені 8 травня 2020 року включно. В процесі дослідження ми виділяли наступні складові наративу МОЗ про Covid-19, присутні у текстах:

- 1) Дії коронавірусу, вплив його дій, його інтереси, опис взаємодій інших акторів з коронавірусом.
- 2) Актори, які у ситуації пандемії Covid-19 мають вплив на інші сутності через те, що діють, або змушують інші сутності діяти.
- 3) Опис дій та впливу, яким надіялися впливові у ситуації пандемії Covid-19 актори.
- 4) Переклади інтересів, пов'язаних з пандемією Covid-19 акторів, які здійснював МОЗ.

У дослідження не було цілі вказати на актор-мережу Covid-19 у зв'язку з тим, що ця мережа охоплює не лише дії, інтереси та впливи коронавірусу в Україні, на яких фокусуються соціальні медіа МОЗ, а й велику кількість інших держав, які зазнали впливу пандемії Covid-19. Латур: «Якщо взяти до уваги всю мережу, в якій вірус — лише одна з ланок, той самий вірус не діє в однаковий спосіб на Тайвані, в Сінгапурі, Нью-Йорку або Парижі» (Латур, Іллуз, & Нансі, 2020).

2.2 Covid-19 у наративі соціальних медіа МОЗ України

У соціальних медіа МОЗ України Covid-19 присутній у доволі негативних конотаціях. Він часто зображується, як ворог, якому треба протидіяти.

До ознак ворожості Covid-19 можна віднести такі характеристики: від нього треба убезпечувати дітей, «Україні» треба було «не впустити вірус», «уряд» «запроваджує заходи» для «недопущення поширення COVID-19 в Україні». У зв'язку з коронавірусом «наша країна» «проходить нелегкий період», а «небезпека ще не минула». Взаємодія з цим актором багаторазово описується, як боротьба: «Україна спростить процедуру державних закупівель товарів для боротьби із коронавірусом», «українці ввійшли в нову фазу боротьби з поширенням коронавірусу», «Ілля Ємець закликав український бізнес включитися у боротьбу з коронавірусом», «основні зусилля МОЗ одразу довелося кинути на боротьбу з коронавірусом». Коронавірус також є такою сутністю, яку можна «подолати».

Інтереси Covid-19 – це «розповсюдження», «потрапляння в організм», «масові зараження». Ми також можемо дізнатися про інтереси коронавірусу стосовно України - до них належать «не обійти Україну стороною», «поширення в Україні» та «поширення під час всеукраїнського карантину» зокрема. Є і такі інтереси, відсутність яких у коронавірусу зазначається у наративі – йому «байдуже, хто його жертва – вчитель, шахтар чи народний депутат».

«Під загрозою невидимого ворога» опинився «український народ», який треба «захистити». Урядовий законопроект, що стосується Covid-19, має назву «Про протидію коронавірусу». Для «призупинення поширення коронавірусу територією України» має «допомогти» «низка невідкладних заходів».

З соціальних медіа МОЗ України можна дізнатися про те, що Covid-19 є ворогом, загроза від якого є актуальною для «всіх». Наприклад: «через спалах COVID-19 кожен з нас потенційно може інфікуватися», «ми всі опинилися в епіцентрі бойових дій – ворог уже біля дверей. Буквально», «це не десь далеко. Це поряд. Загроза є для кожного з нас».

У наративі МОЗ підкреслюється те, що коронавірус є значним ворогом. Наприклад, у своїй заяві у зв'язку з відставкою з посади міністра охорони здоров'я Ілля Ємець закликає «дати рішучий бій справжньому, невидимому ворогу». На Telegram-каналі Коронавірус_інфо можна дізнатися, що «прості

речі», які полягають у дотриманні гігієнічних процедур, є такими, що «рятують життя навіть від коронавірусу».

Коронавірус є настільки серйозним ворогом, що загрожує не лише «українському народу», а й «людству» та «світу»: «Сьогодні той день, коли можна врятувати людство, не виходячи з дому!», «Коронавірус - це невидима загроза для людства», «коронавірус охопив майже увесь світ», «весь світ опинився в ситуації, коли злагоджені дії країн та відповідальність кожної людини можуть урятувати тисячі життів». Щоправда, «все це мине, і людство знайде спосіб повернути кращі часи». До того ж, «добро завжди перемагає».

Всесвітня загроза призводить до того, що Україна взаємодіє з іншими країнами у зв'язку з Covid-19: «багато країн, які зіткнулися з цим невидимим ворогом раніше за Україну, вже мають ефективні напрацювання у боротьбі з хворобою, спричиненою новим коронавірусом. І ми встановили стандарт лікування, який базується на досвіді цих країн», «Влада та медики КНР поділилися з Україною досвідом боротьби з коронавірусом».

До протистояння коронавірусу є залученими актори, спеціалізація яких прямо стосується збройних військових конфліктів між державами. Наприклад, Президент України скликає «засідання Ради національної безпеки і оборони, на якому буде обговорений план заходів з протидії поширенню коронавірусу», а з «засобам боротьби з COVID-19» до України повертався «український військовий борт».

«Війна з коронавірусом» встає у наративі в один ряд зі збройним конфліктом: «Скажемо прямо: в країні – війна. І не тільки на Сході. Ми всі опинилися в епіцентрі бойових дій!». І «фельдшерка з Житомира Настя», і «військовослужбовець», з яким вона заручилася, «обоє перебувають зараз на передовій». Загалом, «лікарі» та «медики» зображуються у ролі військових, які «задіяні на роботах з ліквідації з коронавірусу в Україні»: «маємо розраховувати лише на власні сили та свою армію – армію медиків», «Ми маємо подбати про українських лікарів, щоб урятувати всю країну».

«Зброєю» «армії медиків», які мають бути «екіпірованими та захищеними», є «необхідне обладнання та медикаменти». У війні проти коронавірусу не-медики також мають свою зброю. У мультиплікаційній соціальній рекламі для дітей дотримання гігієнічних практик, які рекомендує МОЗ, називають *«твоя супергеройська зброя проти вірусу»*. Дотримання *«елементарних правил»* від МОЗ також називають *«ефективною зброєю проти поширення коронавірусу»*.

Використання лексики, пов'язаної з військовими діями, зустрічається у наративі МОЗ у різних контекстах. Коронавірусу треба *«дати рішучий бій»*, він може *«завдати потужний удар у найгіршому сценарії»*. Президент у своєму зверненні, окрім медиків, дякує *«прикордонникам, поліцейським, працівникам Укрпошти, соціально відповідальному бізнесу й волонтерам»*, які *«стали на передову боротьби з коронавірусом»*. Більш того, у бойових діях беруть участь усі українці: *«Карантин - це не канікули. Це війна з невидимим ворогом, і ви (читачі соціальних медіа МОЗ – авт.) - перша лінія захисту»*.

Наслідки пандемії коронавірусу можуть зображатися, як катастрофічні: *«катастрофічних наслідків щодо поширення коронавірусу»*, *«Жахливі спалахи пандемії в деяких європейських країнах»*. Одним із *«стовпів подолання інфекції та її наслідків»* Ілля Ємець назвав *«локалізацію катастрофи»*.

До дій, якими Covid-19 наділяється у наративі соціальних медіа МОЗ України, можна віднести наступні: *«поширення в Україні»*, *«вірус поширюється в Європі»*, *«розповсюдження інфекції»*, *«інфікування людини»*, *«загроза потрапляння в організм»*. Коронавірус *«може завдати потужний удар»*, його епідемія *«створює загрози»*.

Пандемія мала свій початок (*«могла розпочатися не з уханьського ринку»*) і з часом *«коронавірус охопив майже увесь світ»*. Вірус не тільки *«вже шириться Україною»*, а й *«буде ширитися»*.

Коронавірус, на відміну від *«всіх»*, не втомився – *«Він не знає втоми і не пробачає помилок»*. Цей ворог українського народу, інфікуючи тих неслухняних українців, яким *«важко дихати у масці»*, *«буде нещадним до їхніх легень»*. Дії

вірусу призводять до того, що *«кожен з нас потенційно може інфікуватися»* і *«люди й досі інфікуються, хворіють і помирають щодня»*.

Дії Covid-19 також зображено дещо підступними – він *«підстерігає»* та *«може передатися через звичайне рукостискання, візок у супермаркеті чи просто ручку дверей, кнопку ліфта чи кавомашини»*. Розширення списку: *«Коронавірус може спіткати будь-де. Дорогою на роботу, у магазині чи просто у ліфті»*. У наративі, однак, також згадуються певні обмеження дій Covid-19: він *«не циркулює в повітрі»* і *«не здатний переміщатися на великі відстані»*.

Дії коронавірусу у наративі МОЗ можуть описуватися, як такі, що мають політичний вплив – наприклад, він *«змусив переглянути принцип фінансування інфекційних лікарень»*.

Серед впливів Covid-19 на Україну згадуються: введення обмежень на проведення масових заходів Кабміном, введення карантину у навчальних закладах строком на три тижні, *«рішення закупити інфрачервоне обладнання для проведення скринінгу на відстані в Міжнародному аеропорті Бориспіль»*, *«закриття з 17 березня 2020 року державного кордону України»*, посилення обмежувальних заходів у Києві, введення карантину на території України, введення надзвичайної ситуації, призначення *«заступника Міністра охорони здоров'я, Головного державного санітарного лікаря України Віктора Ляшка керівником робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної надзвичайної ситуації державного рівня через поширення COVID-19»*. До того ж, на думку МОЗ, *«через тритижневий карантин в Україні задля попередження поширення COVID-19 населення починає відчувати паніку»*, а у відео на тему коронавірусу співак Олексій Потапенко зазначає, що *«одна людина хворіє від вірусу, а десять - від страху»*.

Вплив Covid-19, окрім зараження людей, полягає у тому, що *«навіть традиції вперше за десятки років змінюються»*, *«вірянам по всьому світу рекомендовано задля безпеки утриматись від відвідування храмів на Великдень»* та навіть *«світ уже не буде таким, як раніше»*.

Отже у соціальних медіа МОЗ України новий коронавірус є дуже впливовим актором. Саме вплив його дій на дії інших акторів є тим критерієм, за яким у акторно-мережевій теорії визначається соціальність певної сутності. Взаємодія України з коронавірусом описується, як активні бойові дії та порівнюється з війною на Сході держави. Окрім впливу на Україну та на весь світ, у наративі МОЗ коронавірус наділено певними характеристиками та визначено його інтереси. Цей актор є підступним та безжалісним і прагне поширюватися Україною завдяки зараженню її мешканців.

2.3 Актори, з якими взаємодіє коронавірус у наративі соціальних медіа МОЗ України про Covid-19

У наративі соціальних медіа МОЗ України Covid-19 є достатньо впливовим актором, з яким є пов'язаними багато інших акторів, які, на думку МОЗ, діють або мають певним чином діяти у зв'язку з коронавірусом.

У даному наративі часто згадуються дії органів державної влади. У зв'язку з пандемією Covid-19 актор «Уряд» зробив багато дій: *«затвердив заходи, які необхідно вжити через загрозу епідемії коронавірусної інфекції в Україні», «запровадив режим надзвичайної ситуації по всій країні», «оперативно реагує на зміну ситуації з коронавірусною інфекцією в Україні та світі й вживає всіх необхідних заходів», «вніс необхідні зміни до держбюджету та створив Фонд боротьби з коронавірусом», «забезпечив просту доставку через Укрпошту вже освячених Великодніх пасок», «погодив виплати до 300% зарплати медикам, які лікують хворих на COVID-19», «подовжив карантин», «починає поступове послаблення обмежень», «прийняв нормативний акт про те, що всі без винятку пацієнти перед плановими операціями та госпіталізаціями повинні проходити безкоштовні ПЛР-тестування».* Дії актору «Уряд» практично дублює «Кабінет міністрів України» (варіанти – «Кабінет міністрів», «Кабмін»), який: *«запропонував введення обмежень на проведення масових заходів», «запровадив режим надзвичайної ситуації», «подовжив дію карантинних заходів у країні до 11 травня»* тощо. Це пов'язано з тим, що актори

«Уряд» та «Кабінет міністрів» виражають одного актанта. Ще одним актором, що є частиною української держави, є «влада»: вона *«запровадила карантин», «робить дуже правильні кроки»* та *«забезпечила телевізійні та онлайн-трансляції церковних служінь на честь Великодня для безпечного святкування вдома»*.

Окрім державних органів, у наративі присутній актор «Україна»: *«Україна закриває кордон на в'їзд для іноземних громадян», «сьогодні Україна евакуює з Італії своїх громадян», «Україна ще зможе локалізувати коронавірус жорсткими мірами», «Україна використовує протоколи в лікуванні коронавірусної хвороби», «Україна готова до можливого поширення вірусу»*. Україну також називають *«нашою країною»*, яка *«спокійно пройде цей непростий період»*.

У різній формі ми можемо зустріти «українців»: *«українці ввійшли в нову фазу боротьби з поширенням коронавірусу», «червона стрічка єднає українців і лікарів в одну лінію підтримки»*. «Українці» є не найбільшою множиною індивідів у наративі соціальних медіа МОЗ – там, наприклад, присутні *«всі свідомі люди по всьому світу»* (для яких *«самоізоляція - це нова життєва філософія»*). Окрім узагальнених «українців», у наративі може фігурувати їх числове вираження: *«180 українців, які 28 квітня приїдуть в Україну зі США», «більше 50 українців, які повернулися з Балі і Катару, втекли з готелю Козацький, куди їх помістили на обсервацію»*.

На початку епідемії у наративі присутні індивідуальні актори, що є носіями Covid-19: *«Одна з інфікованих жінок повернулася впродовж інкубаційного періоду з Італії», «Друга жінка останнім часом не покидала меж країни, контактувала (sic) із лабораторно підтвердженим хворим на коронавірус»*. Зі збільшенням кількості заражених вплив кожного окремого випадку зменшується, і про конкретних індивідів та шляхи їх зараження перестають згадувати.

У наративі соціальних медіа МОЗ України фігурує велика кількість нелюдських акторів. До них можна віднести: *«швидкі тест-системи на COVID-19,*

які дозволять проводити дослідження безпосередньо біля ліжка хворого»; «Всі тести», які «показали негативний результат»; «інтерактивна мапа, яка чітко показуватиме бригаді швидкої допомоги, в якій лікарні на сьогоднішній день є вільне ліжко»; «лабораторний аналіз», який «показує негативний результат»; «повторне лабораторне дослідження», яке «не виявило вірусу в організмі»; «потяг», «який евакуював українців з Латвії»; «вакцина», яка уможливорює «зупинку поширення COVID-19»; «червона стрічка», яка «ніби єднає українців і лікарів в одну лінію підтримки». Завдяки актору «документи» багато чого «зафіксовано»: «алгоритми виявлення коронавірусної хвороби, стандарти роботи фахівців екстреної медичної допомоги, епідеміологів, правила використання засобів індивідуального захисту, правила догляду за хворими на COVID-19 у домашніх умовах, критерії для госпіталізації пацієнтів з тяжкими і середньої тяжкості випадками». «Будуть звільнені від сплати ввізного мита та ПДВ» такі сутності, як «лікарські засоби, медичні вироби та медичне обладнання, призначені для запобігання виникнення і поширення коронавірусу COVID-19». Ми бачимо, що актор, текст якого ми досліджуємо, самотійно вказує на активну роль неантропоморфних сутностей, які, на відміну від Covid-19, навіть не є біологічними істотами – вони «захищають», «дозволяють», «показують», «виявляють», «запобігають», «евакуюють», «єднують».

Не-людських акторів, які спонукають інших акторів до таких дій, як «збирання коштів» та «координація закупівель», належать «засоби індивідуального захисту медпрацівників»: «респіратори, маски, рукавички, костюми і халати, захисні окуляри», а також «діагностичні тести, апарати штучної вентиляції легень, кардіомонітори, газові аналізатори, кисневі концентратори, дезінфікуючі засоби та медикаменти». При цьому засоби індивідуального захисту у зв'язку зі своїми особливостями можуть діяти по-різному: «Щоб маска захищала, а не шкодила, треба правильно нею користуватися». Також впливають на інших акторів за рахунок того, що спонукають їх діяти, «дверні ручки, робочий стіл, вимикачі, мобільні телефони», які МОЗ України «рекомендує регулярно дезінфікувати».

У наративі згадується значна кількість індивідуальних акторів та колективів індивідуальних акторів, що є представниками шоу-бізнесу та підтримують ініціативи МОЗ України, яких МОЗ називає «українськими зірками»: *«Олег Винник, Оля Полякова, TAYANNA, NK, DZIDZIO та MONATIK закликають залишатися вдома під час карантину, піклуватися про своє здоров'я та при перших симптомах респіраторних захворювань зателефонувати сімейному лікарю»*, *«українські зіркові татусі Євген Кошовий, Юрій Горбунов, Олексій Потапенко, MONATIK, Олег Скрипка та Анатолій Анатоліч підтримали Міністерство охорони здоров'я в інформаційній кампанії проти поширення коронавірусної інфекції»*, *«хлопці з гурту TVORCHI підтримали інформаційну кампанію МОЗ України»*, *«гурт MOZGI нагадує основні правила гігієни під час боротьби з коронавірусом»*. Окремо можна виділити акторів, які *«долучилися до започаткованої МОЗ соціальної кампанії #ПідтримуюЛікарів»*: *«лідер музичного гурту “Антитіла” Тарас Тополя»*, *«танцівник й хореограф Влад Яма»*, *«актор і телеведучий Юрій Горбунов»*, *«учасниця гурту “ВРЕМЯ И СТЕКЛО” Надя Дорофєєва»*, *«перша леді України Олена Зеленська»*, *«солістка гуртку KAZKA Саша Заріцька»*.

Ми також ознайомлюємося з широким списком корпоративних акторів, які надають МОЗ України підтримку у зв'язку з епідемією Covid-19: *«МОЗ та Uber домовилися про безкоштовне перевезення лікарів на час карантину»*, *«Компанія ОККО підтримала ініціативу МОЗ та профінансує ще 20 тисяч перевезень через сервіс Uber до робочих місць медпрацівників»*, *«Компанія WOG долучилася до ініціативи МОЗ та безкоштовно надасть пальне для машин швидкої допомоги під час карантину»*, *«Мережа АЗК “UPG” долучилась до ініціативи МОЗ та надасть пальне для машин швидкої допомоги під час боротьби з коронавірусом»*, *«мережа супермаркетів “Сільпо” для боротьби з епідемією COVID-19 в Україні виділила 100 мільйонів гривень на закупівлю обладнання для лікарень та індивідуального захисту медичних працівників»*, *«Мережа ресторанів MAFIA ... почала на постійній основі забезпечувати комплексними гарячими обідами лікарів Харківської обласної клінічної*

інфекційної лікарні та Київської міської дитячої клінічної лікарні №2», «компанія «Епіцентр» виділила на боротьбу з коронавірусною хворобою в Україні 150 млн грн», «Компанія OnTaxi підтримала ініціативу допомоги медичним працівникам та зробила безкоштовними поїздки, замовлені через мобільний додаток». До списку значущих для МОЗ акторів також входять «благодійний Фонд Вадима Новинського», завдяки якому відбулася «закупівля й постачання обладнання для лікарень у рамках боротьби з поширенням COVID-19»; «Фундація #ВАРТОЖИТИ та ДонорUA», які «запустили послугу безкоштовного таксі для донорів у 26 містах України»; «Samsung Electronics Україна», яка «реалізовує програму підтримки регіонів під час пандемії та надає допомогу українським лікарням»; «Китайський завод-виробник, який входить до великого Концерну Sumec Groupe», що «виготовив для України більше 71 тисячі костюмів біозахисту». Також наявні згадки про співпрацю МОЗ з «компанією креативу TABASCO», «телеканалом ПЛЮСПЛЮС», «Rakuten Viber», «ВООЗ» тощо.

У Telegram-каналі «Коронавірус_інфо» було також виявлено 2 пости, у яких описувалися актор-мережі.

У першому випадку¹ ми розглянемо репост з Telegram-каналу «МОЗ України», у якому присутній опис актор-мережі антисептиків. У пості розповідається, як «заступник Міністра охорони здоров'я України, Головний санітарний лікар України Віктор Ляшко» вказує на те, що у «лікарів» є потреба у «антисептичних засобах» для «можливості виконання їхніх професійних обов'язків» у зв'язку з «перебуванням і контактом з хворими». Ця потреба не може бути задоволеною через «бюрократичні бар'єри» та «брак ізопропілового спирту». Задля того, щоб задовольнити свої інтереси, «Представники МОЗ» та «найбільші виробники антисептичних засобів» зустрічаються для обговорення «усунення бюрократичних проблем» та зміни рецептури на таку, у якій буде використовуватися «етиловий спирт». Ми бачимо, що антисептик може

¹ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/111

існувати завдяки мережі дій багатьох акторів. З альянсу акторів, які уможливлювали існування антисептику, став випадати ізопропіловий спирт, через що акторам, зацікавленим у існуванні актор-мережі антисептику, довелося знаходити нового союзника, яким завдяки своїм якостям виявився етиловий спирт. До того ж, існування актор-мережі потребувало зусиль її складових задля подолання бюрократичних перешкод. У цьому випадку антисептик є кінцевою точкою дій різних акторів, і він не існував би ні без сировини, з якої його виробляють, ні без хворих, наслідки контакту з якими створюють потребу у існуванні антисептику. При цьому, актор-мережа антисептику не має усталеного складу акторів і може продовжувати існувати після від'єднання старих та приєднання до неї нових акторів.

У другому випадку² наявна з актор-мережа відеоконференції. Через наявність «COVID-19» «лікарям України» та «лікарям Китаю» треба обмінюватися «досвідом». Задля можливості зв'язку між цими акторами та слідуючи своїм інтересам, «ХУАВЕЙ УКРАЇНА» надає «Міністерству охорони здоров'я України» та «Центру громадського здоров'я» «комплект обладнання для відеоконференцій». У цьому випадку відеоконференцію можна було б розглядати, як класичну технічну мережу, що існує завдяки відповідному технічному обладнанню. Однак, завдяки акторно-мережевій оптиці можна побачити, що без груп професіоналів, які мають досвід-яким-можна-обмінюватися, приватної корпорації, що надає технічне обладнання, та державних корпорацій, що можуть розподіляти це обладнання, відеоконференції не можуть існувати так само, як і без технічного обладнання *per se*. Відеоконференції є результатом дій та потреб пов'язаних між собою акторів, людських та не-людських.

2.3.1 Володимир Зеленський

У наративі соціальних медіа МОЗ України часто згадується актор «Президент України Володимир Зеленський», якого також називають

² Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/463

«Володимир Зеленський», «Президент» та «глава держави». Дії цього актора в основному мають вербальну чи комунікативну складову. Він:

- **Подякував** *«фахівцям Інституту молекулярної біології Національної академії наук України за оперативне виготовлення першої партії експрес-тестів» та «медикам, прикордонникам, поліцейським, працівникам Укрпошти, соціально відповідальному бізнесу й волонтерам – усім тим, хто став на передову боротьби з коронавірусом».*
- **Розповів** *«про низку невідкладних заходів, що допоможуть призупинити поширення коронавірусу територією України» та «про те, як під час карантину реалізовуватиметься проект дистанційної освіти для школярів».*
- **Зазначив** *«що Уряд вніс необхідні зміни до держбюджету та створив Фонд боротьби з коронавірусом, який складатиме 66 млрд грн» та «що в нас вірус поширюється не так швидко, як у Європі».*
- **Закликав** *«не вірити фейкам і використовувати інформацію лише з офіційних джерел», «не плутати запроваджений Кабміном режим надзвичайної ситуації з режимом надзвичайного стану» та «залишатися вдома на Великодні свята, аби вберегтися від інфікування».*
- **Повідомив** *«радісну новину» про те, що «в Україні є перший пацієнт, який одужав від коронавірусу», «про прибуття нових медичних вантажів із засобами для боротьби з COVID-19», «що цього тижня очікується прибуття 7 літаків з Китаю та Кореї, які доставлять необхідні для боротьби з епідемією вантажі», «що нашій країні вдалося уникнути критичного сценарію - піку захворювань на COVID-19».*
- **Висловив** *«особливу подяку військовим, що боронять кордони на сході України», «сподівання, що народні депутати найближчими днями проголосують за зміни до бюджету й не заберуть в українців цю підтримку» та «обурення ситуацією в певних регіонах із виплатою заробітних плат і надбавок медикам, які борються з COVID-19».*

«Володимир Зеленський» також: *«звернувся до українців, розповівши про низку заходів для мінімізації поширення коронавірусу територією України», «пояснив співгромадянам, котрі наразі перебувають поза межами країни, як вони зможуть повернутися додому», «скликав засідання Ради національної безпеки і оборони» та «підписав закони, спрямовані на протидію поширенню коронавірусу в Україні».*

2.3.2 Медики, лікарі

У наративі соціальних медіа МОЗ України часто згадуються «медики» та «лікарі». Ці актори зображуються, як важливі для подолання Covid-19: *«лікарі працюють на передовій боротьби з коронавірусом», «у скрутну годину саме від лікаря може залежати доля кожного з нас», «це люди, які роблять героїський вчинок, просто виконуючи свою роботу».*

Роль медиків у «протистоянні з Covid-19» може зображатися, як ключова: *«найкрутіша суперсила — щодня рятувати життя, як це роблять медики», «без медиків нам не подолати цього складного шляху», «Професія медика була важливою у всі часи. Але сьогодні їхня роль є вирішальною».* Як ми розкрили у Підрозділі 2.2, лікарі можуть зображатися ролі військових, що перебувають «на передовій боротьби з коронавірусом».

Лікарі у наративі представлені альтруїстами – іноді вони ризикують власним здоров'ям (*«ризикуючи власним здоров'ям, вони рятують інші життя»*), частіше – цілим життям: вони *«ризикують власним життям, щоб рятувати людей», «перебувають в епіцентрі хвороби і кожного дня ризикують життям, рятуючи пацієнтів», «щодня ризикують власним життям рятуючи хворих», «кожного дня вони виходять на роботу і ризикують власним життям, щоб урятувати ваші».*

Самовіддані рятувальники життів, що борються з невидимим ворогом, також потребують підтримки – у постах соціальних медіа МОЗ часто просить українців *«не цуратися дякувати медикам за самовіддану працю у боротьбі з коронавірусною хворобою та порятунок людських життів».*

Окрім звеличування медичних працівників, МОЗ вказує на свої очікування від їхніх дій: *«лікарі повинні діяти відповідно до алгоритмів, які прописані в стандарті надання медичної допомоги», «медичні працівники в лікарнях повинні бути в медичних масках завжди, включно з перебуванням в ординаторських».*

У першій половині березня соціальні медіа часто згадували лікарів у контексті виконання ними професійних медичних практик: *«лікарями прийнято рішення підключити її до апарату штучного дихання», «під час посадки на борт українські медики також заміряли евакуйованим температуру тіла», «медики Центру медицини катастроф протягом всього польоту проводили медико-санітарний нагляд», «лікарі-епідеміологи зробили швидкий тест на COVID-19».*

У наративі своїх соціальних медіа МОЗ часто вказує на інтереси медиків: *«виконувати свої професійні обов'язки, не турбуючись за можливі негативні наслідки перебування і контакту з хворими», «дістатися до своїх лікарень та робочих місць», «забезпечення харчуванням», «особлива потреба медиків – це засоби індивідуального захисту, зокрема костюми біологічного захисту», «зараз українські лікарі як ніколи потребують підтримки та добрих слів», «комфортний побут».*

2.3.3 Міністерство охорони здоров'я України

Міністерство охорони здоров'я України вказує на власні дії у своєму наративі стосовно Covid-19.

Ми бачимо, що МОЗ робить багато закликів у цьому наративі. Наприклад, воно *«закликає»*: *«дотримуватись звичайних заходів обережності», «залишатися вдома під час карантину», «піклуватися про власне здоров'я та стати прикладом для інших через рамку для фото у Facebook від МОЗ України», «дотримуватися посилених санітарно-гігієнічних норм», «при перших симптомах респіраторних захворювань обов'язково зателефонуйте своєму сімейному лікарю».*

Багато дій МОЗ, пов'язані з епідемією Covid-19, мають комунікативну складову: МОЗ *«закликає під час карантину особливо відповідально ставитися та піклуватися про всіх членів родини, зокрема і про чотирилатих улюбленців, які для багатьох є невід'ємною частиною сім'ї», «повідомляє про два нових підтверджених випадки коронавірусу в Україні», «висловлює співчуття рідним».*

Деякі з дій МОЗ є прямо пов'язаними із системою охорони здоров'я в контексті епідемії. Наприклад, Міністерство охорони здоров'я *«направило в регіони рекомендації щодо відтермінування планових операцій та надання інших медичних послуг для запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19», «розгляне можливість використання ІФА-тестів, які виявляють антитіла у людей, що перехворіли на COVID-19», «подало необхідні документи для закупівлі всіх лікарських засобів, які потрібні українським пацієнтам», «розробило алгоритм проведення ПЛР-тестувань перед плановими операціями», «запустило інтерактивну мапу, де в онлайн-режимі можна буде побачити, як звільняються ліжка та перепрофілюються лікарні в країні», «контролює та чітко перевіряє якість закупівель засобів індивідуального та біозахисту по всіх регіонах країни».*

Частина дії МОЗ стосуються інформування населення України стосовно коронавірусу. Міністерство *«запустило Telegram-бот для оперативної відповіді на поширені запитання щодо коронавірусу в Україні», «зазначає, вразливою групою для зараження коронавірусом є люди похилого віку та люди з хронічними хворобами і слабким імунітетом – вони більш схильні до розвитку тяжких захворювань», «запустило соціальну кампанію підтримки лікарів», «докладає максимальних зусиль для всебічного інформування населення про загрозу поширення інфекції та наполягає на виконанні громадянами цих рекомендацій».*

Позицію МОЗ часто репрезентують такі індивіди, як *«Міністр охорони здоров'я України Ілля Ємець», «Міністр охорони здоров'я Максим Степанов» та «головний державний санітарний лікар України Віктор Ляшко».* Їхні заяви зазвичай показують, якою є позиція МОЗ стосовно певних питань: *«Міністр Ілля Ємець закликав український бізнес включитися у боротьбу з коронавірусом»,*

«Міністр охорони здоров'я України Ілля Ємець рекомендує розглянути можливість обмеження роботи закладів громадського харчування через загрозу поширення COVID-19», «Міністр охорони здоров'я Максим Степанов запропонував подовжити карантин до 12 травня», «" ... вже з 14-15 квітня МОЗ України прогнозує пік коронавірусної хвороби в країні. Це може призвести до фіксації масових тяжких випадків та до великої кількості летальних наслідків", - про це під час брифінгу 4 квітня повідомив заступник Міністра охорони здоров'я України, Головний державний санітарний лікар України та керівник робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної надзвичайної ситуації державного рівня Віктор Ляшко».

Обидва «Міністри охорони здоров'я України» є доволі дієвими акторами: «Ілля Ємець ініціює позачергове засідання Верховної ради», «Ілля Ємець посилює співпрацю МОЗ з фармацевтичним бізнесом, щоб ефективніше протистояти коронавірусу», «Ємець ініціював посилення обмежувальних заходів, щоб ефективніше боротися з коронавірусом», «Міністр охорони здоров'я Максим Степанов ініціював регулярне тестування медиків на коронавірус – раз на 5 днів», «Міністр охорони здоров'я України Максим Степанов зустрівся з представниками соціально відповідального бізнесу, що допомагає у боротьбі з COVID-19 в Україні».

2.3.4 Українці в цілому

У наративі соціальних медіа МОЗ України часто зазначаються дії, на виконання яких очікує Міністерство. Ці настанови адресуються аморфній множині індивідів, яку загалом можна визначити, як населення України, а актори, у яких виражається цей актант, можуть бути названі *«громадяни України», «громадяни», «друзі», «ми», «ви», «ти»*.

Дії, на виконання яких населенням України розраховує МОЗ, стосуються різних аспектів життєдіяльності та перераховані нижче.

- **Споживання «надійної інформації»:** *«Довіряйте інформації лише з офіційних джерел», «споживайте інформацію з надійних джерел».*
- **Уникання «вірусу паніки»:** *«не піддавайтеся паніці, яка виникла через спалах вірусу COVID-19», «зберігайте спокій», «пам'ятайте: вірус паніки страшніший за коронавірус».*
- **Уникання «почуття оманливої безпеки»:** *«не піддавайтеся відчуттю оманливої безпеки», «будьте обачливі та не піддавайтеся відчуттю оманливої безпеки!», «складаючи плани на «після карантину», пам'ятайте, що все це попереду, а зараз найважливіше - не втрачати пильності, бо безтурботність може коштувати дуже дорого».*
- **Дотримання гігієнічних процедур:** *«провітрюйте приміщення, мийте руки», «подбайте про дезінфекцію дверей, поручнів, кнопок», «не торкайтеся руками обличчя!», «купуючи свіжі фрукти та овочі, дбайте про безпеку та ретельно мийте після магазину».*
- **Обмеження мобільності:** *«громадянам України рекомендується тимчасово утриматися від поїздок до країн або окремих територій держав, найбільш уражених вірусом», «якщо ви повернулися із країни, де було виявлено COVID-19, забезпечте самоізоляцію на час інкубаційного періоду - протягом 14 днів», «тимчасово утримайтесь від подорожей», «залишайтеся вдома», «громадянам наполегливо рекомендується без крайньої необхідності не залишати місця проживання!», «залишайтеся вдома на Великдень та дотримуйтесь режиму карантину навіть під час свят», «залишайтеся вдома і змінюйте статистику на краще», «а поки загроза не минула, залишайтеся удома з рідними та близькими».*
- **Користування маскою:** *«якщо ви кашляєте або чхаєте, надівайте маску», «щоб маска захищала, а не шкодила, треба правильно нею*

користуватися. Змінюйте її кожні 2-4 години, не торкайтеся її зовнішнього боку, утилізуйте та в жодному разі не використовуйте повторно!», «будь-яка маска чи респіратор є неефективними, якщо ви прикриваєте ними лише рота або носите їх на підборідді», «не наражайте себе на небезпеку! Використовуйте засоби індивідуального захисту».

- **Піклування про людей:** «у період карантину попіклуйтеся про безпеку своїх літніх родичів», «допоможемо дітям убезпечитися від коронавірусу!», «розкажіть рідним, як убезпечити себе», «завантажуй собі всі стікери та надсилай їх друзям, щоб нагадати: #ПростіРечіРятуютьЖиття», «друзі, піклуйтеся одне про одного», «допоможи бабусі й дідусеві мінімізувати контакти з іншими людьми в магазині, банку чи на пошті», «піклуйтеся про себе та своїх близьких», «станьте прикладом для рідних під час спалаху коронавірусної інфекції», «під час поширення коронавірусної хвороби особливо піклуйтеся про літніх людей. По можливості сходіть замість них у магазин і залиште пакунки перед дверима. Частіше дзвоніть їм та цікавтеся самопочуттям».
- **Відповідальність:** «але всі наші дії можуть бути марними, якщо кожен з вас не продемонструє свідомості та відповідальності. В даному випадку все залежить від конкретних вчинків кожного з нас», «ваша відповідальна поведінка може захистити життя сотень людей».
- **Проведення вільного часу:** «на час карантину відкладіть застілля та пікніки з рідними», «пам'ятайте: карантин - не канікули», «залиште обійми та поцілунки на потім», «тому не нудьгуйте та займіться саморозвитком, покращенням здоров'я та поставте собі за мету вийти з карантину кращою версією себе!», «Святкуйте вдома!», «якщо ви тренуєтесь, тренуйтеся безпечно,

дбаючи про себе та оточуючих», «плануючи вихідні, пам'ятайте, що коронавірус ніде не дівся», «замість того, щоб нарікати на життя, спробуйте опанувати нові навички для особистого та кар'єрного зростання».

- **Дотримання дистанції:** *«якщо ви живете у багатоквартирному будинку, уникайте скупчень людей у ліфтах та під'їздах», «якщо ви все-таки опинилися в ліфті не самі, забезпечте максимально можливу дистанцію між сусідами», «тримайте дистанцію з оточуючими не менше за 1,5 метра».*
- **Ставлення до лікарів:** *«поважайте та бережіть лікарів, чітко виконуйте їхні поради та рекомендації», «зараз українські лікарі як ніколи потребують підтримки та добрих слів. Подякувати їм за самовіддану роботу - найменше, що може зробити кожен з нас».*

У наративі Міністерства охорони здоров'я стосовно поведінки українців під час пандемії Covid-19 присутні і інші прохання та вимоги: *«пам'ятайте про прості правила та будьте здорові!», «у разі виникнення респіраторних захворювань одразу звертайтеся до сімейного лікаря для визначення точного діагнозу», «поділіться цим відео», «піклуйтеся про своє психічне і фізичне здоров'я», «підписуйтеся на акаунти “Коронавірус інфо” у TikTok та Instagram та долучайтесь до челенджу #мийруки», «Зміцнюйте імунітет. Добре висипайтесь. Харчуйтеся збалансовано. Споживайте багато овочів та фруктів», «не частіть з алкоголем, підтримуйте водний баланс, харчуйтеся правильно», «плануючи свій графік з 11 травня, пам'ятайте, що буде послаблення карантинних заходів, а не повне їх скасування», «не забувайте, щодня в Україні захворюють на коронавірусну інфекцію близько п'ятисот людей» тощо.*

2.3.5 Порухники карантину

У наративі соціальних медіа МОЗ України про пандемію Covid-19 можна окремо виділити звернення оповідачів до порушників карантину. Відносно цих людей використовуються різні лексеми, що означають певну аморфну множину індивідів – «багато хто», «хтось», «більшість з нас», «дехто». Наприклад: *«багато хто не дотримався рекомендації залишатися вдома у Вербну неділю та відвідав церкву», «більшість з нас схильна думати, що біда може статися «десь далеко», «з кимсь», але тільки не з нами», «багатьом не подобається носити маски», «хтось нехтує дистанцією у чергах, бо хоче скоріше завершити покупки».*

Іноді небажана доповідачами поведінка зображується за допомогою використання особового займенника множини «ми»: *«Часом ми поводимося так, наче маємо суперсилу для захисту від хвороби», «На дороги повертаються затори. Вулиці стали не такими безлюдними. Ніби загроза вже минула, ніби вже безпечно. Але наша втома від карантину не означає, що небезпека минула».* На противагу до «нас», які скаржаться, що *«втомилися сидіти вдома, носити маски»* і *«мають відмовитися від розваг на період карантину»* поставлені головні герої наративу – лікарі – які, хоча й знаходяться *«цілодобово у захисних костюмах та окулярах»*, проте *«не нарікають і не зупиняються».*

Іноді у наративі описуються певні ознаки порушників «карантинного режиму»: *«ти молодий, здоровий, ведеш активний образ життя і впевнений, що коронавірус тобі не страшний?».* Вікові характеристики підтверджуються статистикою: *«Наразі близько 15% усіх хворих на COVID-19 в Україні – люди віком від 11 до 30 років. Це свідчить про те, що частина молоді не дослухається до рекомендацій МОЗ України щодо запобіжних заходів від інфікування коронавірусом».*

У наративі вказуються негативні наслідки, до яких можуть призвести дії тих, хто порушує карантин. Вони можуть стосуватися як індивідуального стану здоров'я (*«вірус буде нещадним до ваших легень»*), так і колективних наслідків

(«Пом'якшення карантину відбудеться скоро. Та дехто вирішує зробити це вже зараз, на власний розсуд. Нехтує життям та здоров'ям своїм та оточуючих»).

2.3.6 Інші актори

До акторів, присутніх у наративі соціальних медіа МОЗ про Covid-19, також належать: «Державна прикордонна служба України», «Центр громадського здоров'я України», «вірусологічна (sic) референс-лабораторія Центру громадського здоров'я», «бортпровідники та епідеміологи», «досвід іноземних країн», «стрічка новин Facebook», «італійські медики», «евакуйовані», «кіберфахівці СБУ», «усі медичні заклади», «особи, які можуть бути інфіковані коронавірусом», «керівники усіх столичних підприємств та організацій», «працівники, які недавно відвідували інші країни, в яких є епідемія коронавірусу», «український бізнес», «Фонд солідарного реагування на COVID-19», «найкорисніший стікерпак сезону від @mozofficial», «співгромадяни, котрі наразі перебувають поза межами країни», «депутат, хворий на коронавірусну інфекцію», «вірус паніки», «понад 15 тисяч поліцейських», «законопроект про коронавірус», «всі державні органи», «український народ», «контрольно-перевірочні пункти», «заступник Голови Національної поліції України Олександр Фацевич», «транспортні компанії», «фармацевтичний бізнес», «національний виробник», «спеціальні автомобілі ДСНС із гучномовцями», «бабуся й дідусь», «населення», «Голова Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Олександр Ткаченко», «фахівці Інституту молекулярної біології Національної академії наук України», «мережі супермаркетів, аптек, банків та АЗС», «китайські медичні фахівці», «весь світ», «чотирилапі улюбленці», «Фейк "OneNews Украина"», «Міністерство розвитку громад та територій України», «працівники Укрпошти», «волонтери», «перші симптоми ГРВІ», «сімейний лікар», «три вітчизняні виробники тест-систем ПЛР-діагностики коронавірусної інфекції», «здорова людина», «Google», «місцеві бюджети», «недореформована медична система України», «мобільні медичні бригади», «лікар-педіатр, експерт МОЗ України Наталія Кундіна», «сусіди, які

повернулися з-за кордону», «пацієнти з легкою формою захворювання», «Олександр з Чернівців», «246 народних депутатів», «експрес-тести на коронавірус», «заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко», «сценарій розвитку коронавірусу», «2250 упаковок “Плаквенілу”», «комунікаційна команда проекту «Коронавірус інфо»», «Мінкульт», «українські меценати», «приватні лабораторії та клініки», «7 літаків з Китаю та Кореї», «соціологічні опитування», «USAID Ukraine», «мило», «люди з хронічними хворобами і слабким імунітетом», «карантин», «Папа Римський Франциск», «статистика захворювань», «люди від 60 років», «виплати, пов'язані з коронакризою», «лапки тварин», «Києво-Печерська Лавра», «чатбот по коронавірусу», «1400 упаковок гідроксихлорохіну», «пневмонія», «Єврокомісія», «українець у Кракові» та інші.

Як ми дізналися у Підрозділі 2.2, у наративі соціальних медіа МОЗ України Covid-19 зображено як небезпечного та дуже впливового актора. Підтверджуючи впливовість нового коронавірусу, МОЗ вказує на сотні акторів, на дії яких він вплинув або які мають певним чином змінити свої дії через появу такого небезпечного ворога, що загрожує людству. Можна побачити, що наявні у наративі сутності є дуже різноманітними – вплив на дії інших акторів, який є ключовим у визначенні соціальності певного агента для акторно-мережевої теорії, мають хвороби, корпорації, індивіди, аморфні множини індивідів та інші типи фігурацій, частина з яких передбачають нелюдську складову. Залучення такої кількості сутностей у наратив про Covid-19 вказує на впливовість цього актора у наративі.

2.4 Переклади інтересів пов'язаних з пандемією Covid-19 акторів у наративі соціальних медіа МОЗ України

У наративі своїх соціальних медіа стосовно Covid-19 МОЗ України багато вдається до двох типів перекладу за Каллоном. У цьому підрозділі ми розглянемо, як МОЗ визначає інтереси акторів, яких воно залучає до свого акторсвіту (перший тип перекладу за Каллоном). Ми також розглянемо, як

Міністерство вказує акторам на дії, які мають допомогти їм у досягненні власних інтересів (другий тип перекладу за Каллоном).

2.4.1 Переклад інтересів українців з площини індивідуальної поведінки в площину колективно-епідеміологічного

Дуже розповсюджений переклад другого типу за Каллоном, присутній у наративі МОЗ України, полягає у тому, щоб показати читачам соціальних медіа Міністерства, що вони мають *«виконувати правила карантину»* для того, щоб досягти власних інтересів. Наприклад: *«Захистіть себе та близьких – дотримуйтеся порад МОЗ», «щоб не провокувати спалахів захворюваності і не продовжувати все це, необхідно виконувати правила карантину», «МОЗ наголошує, всі обмежувальні заходи спрямовані на захист безпеки та здоров'я українців. Просимо не ставитися до карантину легковажно, не нехтувати встановленими протиепідемічними правилами та засобами індивідуального захисту», «нам буде значно важче прийняти потужний удар, якого може завдати коронавірус при найгіршому сценарії. Але ми ще можемо не допустити цього дотриманням режиму карантину».*

Значна кількість перекладів другого типу у наративі МОЗ, що стосуються поведінкових настанов для українців, пов'язані саме з обмеженням мобільності: *«Залишайтеся вдома та дбайте про свою безпеку, щоб усі скоріше могли повернутися до нормального ритму життя», «Закликаємо... не виходити з дому без нагальної потреби. Самоізоляція - це найефективніший спосіб уникнути інфекції», «очільник МОЗ попросив інших громадян дотримуватися карантину, не виходити з дому без крайньої потреби, щоб усі якомога скоріше повернулися до нормального життя», «Побачили вчора переповнені пляжі в Одесі і хвилюємося за ваше здоров'я. Якщо кожен з нас відповідально поставиться до запобіжних заходів, вже зовсім скоро ми всі повернемося до звичного ритму життя, і подорожі будуть безпечними», «Залишайтеся вдома. Карантин - це не канікули. Це війна з невидимим ворогом, і ви - перша лінія захисту», «під час спалаху COVID-19 вкрай важливо залишатися вдома та працювати*

дистанційно, щоб сповільнити розповсюдження інфекції. Поважайте та цінують здоров'я одне одного - проводьте зустрічі онлайн».

Отже, правила карантину в цілому та обмеження індивідуальної мобільності зокрема перекладаються як такі, що входять до інтересів українців, бо дозволяють їм *«захистити себе та близьких», «уникнути інфекції», «якомога скоріше повернутися до нормального життя»* тощо.

На початку травня складається ситуація, за якої дотримання українцями наявних карантинних обмежень перекладається Міністерством, як сприяння запланованому послабленню цих обмежень. Наголошується, що громадяни несуть персональну відповідальність за те, чи відбудеться обіцяне Міністерством *«послаблення карантину»*: *«В кожній області послаблення відбуватиметься по-різному (залежно від ситуації з поширенням коронавірусної інфекції). Воно буде можливим лише за умов суворого дотримання протиепідемічних та санітарних вимог», «...Президент закликав провести травневі свята вдома. Адже тільки від відповідальності кожного українця залежить можливість пом'якшення карантину з 11 травня», «пом'якшення карантинних заходів заплановано з 11 травня 2020 року. Щоб воно все-таки відбулося, очільник МОЗ закликав українців залишатися вдома на травневі свята та продовжувати дотримуватись умов карантину».*

2.4.2 Переклади інтересів потенційних порушників карантину

Серед поведінкових настанов для українців у наративі соціальних медіа МОЗ можна окремо виділити ті, які адресовані потенційним порушникам карантину.

Переклад другого типу за Каллоном можна побачити у пості³ з телеграм-каналу МОЗ України, репост якого зробили на Коронавірус_інфо. У цьому пості можна ознайомитися зі зверненням Іллі Ємця з приводу посилення обмежень під час карантину:

³ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/91

«...Влада запровадила карантин. Обмежено режим роботи транспорту, зачинені кафе, бари, ресторани. На жаль, багато хто сприймає ці заходи легковажно та нехтує встановленими протиепідемічними правилами та способами індивідуального захисту. Я ще раз наголошую, ситуація вкрай серйозна. Не ставте під загрозу своє здоров'я та здоров'я ваших близьких.

Занотуйте: карантин - це не канікули чи відпустка. Якщо ви не пішли на роботу, це не означає, що треба ходити в гості до друзів. Ми наполягаємо, щоб ви залишалися вдома. Самоізоляція - це нова життєва філософія всіх свідомих людей по всьому світу. Не будьте байдужими до друзів та знайомих. Всіма способами пропагуйте домашній режим. Прості речі рятують життя!

Влада робить дуже правильні кроки, і у разі необхідності ми будемо вводити ще більш жорсткий режим. Навіть якщо це комусь не подобається. Під загрозою невидимого ворога всі державні органи синхронізовано працюють у посиленому режимі. Наш обов'язок - захистити український народ».

Ємець визначає, що інтересами людей, які під час карантину ходять в гості до друзів, є безпека життя друзів та знайомих цих людей. Він вказує на те, що через загрозу невидимого ворога наявні обмеження та можливість встановлення ще більш жорсткого режиму мають бути виправданими в очах порушників карантину. У перекладі керівника МОЗ саме слідування обмеженням, які встановили державні органи та МОЗ зокрема, задовольняє таку потребу акторів, як безпека їхніх друзів, тому вони мають за власним вибором дотримуватися карантину. Отже, у даному випадку карантинні обмеження перекладені, як точка, що обов'язковою для проходження певних акторів, які входять до актор-світу МОЗ.

В цілому, у наративі соціальних медіа МОЗ про епідемію Covid-19 є багато перекладів інтересів потенційних порушників карантину. Часто за своїм змістом ці переклади є схожі на приклад, який ми розглянули вище – дотримання карантину та обмеження власної мобільності перекладається, як турбота про «оточуючих», «батьків», «стареньких рідних», «близьких», «медиків» тощо. Ця турбота, на думку МОЗ, входить до інтересів акторів, на зниження мобільності

яких воно хоче вплинути. Наприклад: *«Починаючи грубо порушувати карантинні вимоги, подумайте не лише про себе, а й про своїх рідних і близьких, яких ви можете після цього інфікувати», «Будь відповідальним щодо себе та оточуючих! Працюй по можливості з дому, використовуй засоби особистого захисту, вигуляй собаку та сходи по продукти замість батьків та стареньких рідних», «Допоможіть медикам! Побудьте вдома ще трохи, щоб усі ми скоріше могли дихати вільно, обійматися і робити все те, за чим так скучили».*

Прикладом такого перекладу дій, до яких, на думку МОЗ, мають вдаватися українці, що має позитивну мотивацію, є *«Замість того, щоб порушувати режим, зробіть все те, на що після карантину не вистачатиме часу».* Негативна мотивація присутня у перекладах, що стосуються причин, через які українці мають носити маски: *«Кожного разу, знімаючи маску при контакті з іншими, пам'ятайте: важко дихати не в масці, важко дихати із запаленням легень».*

2.4.3 Переклад інтересів при впровадженні обмежувальних заходів

Впровадження обмежувальних заходів перекладалося соціальними медіа МОЗ, як рішення, необхідне для *«запобігання поширення коронавірусу»:*

«У Києві задля недопущення поширення коронавірусу посилюються обмежувальні заходи», «Досвід іноземних країн показує, що закриття закладів громадського харчування – дієвий захід у боротьбі з коронавірусом», «На позачерговому засіданні Кабінету Міністрів України 16 березня були прийняті рішення про низку обмежувальних заходів у зв'язку (sic) із поширенням коронавірусної інфекції COVID-19», «МОЗ України направило в регіони рекомендації щодо відтермінування планових операцій та надання інших медичних послуг для запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19», «Ємець ініціював посилення обмежувальних заходів, щоб ефективніше боротися з коронавірусом», «Зараз ми ще спроможні жорсткими заходами локалізувати поширення інфекції, що не вдасться в Європі». З часом «уникнення найгіршого сценарію» пояснюється у наративі «запровадженням

карантинних заходів»: *«Україні вдалось уникнути піку захворюваності на COVID-19 завдяки запровадженню карантинних заходів, коли коронавірусна хвороба була виявлена у чотирьох людей», «Вжиті карантинні заходи дали очікуваний результат та дозволили уникнути найгіршого сценарію розвитку подій. В Україні не існує серйозних спалахів, які б могли негативно позначитися на здатності системи охорони здоров'я надавати медичну допомогу».*

Патерналістська політика, що обмежує певні свободи громадян, у перекладі МОЗ стає необхідною для «захисту українців»: *«У Києві, Дніпропетровській та Івано-Франківській областях введено надзвичайну ситуацію через коронавірус... Такі дії Уряду направлені на убезпечення населення від поширення коронавірусної інфекції та недопущення масових заражень», «Міністр охорони здоров'я Ілля Ємець закликав народних депутатів проявити силу волі, не боятися, а заради порятунку українців зібратися і проголосувати за введення надзвичайного стану», «“Ми повинні захистити українців. Я все життя рятую життя людей і зараз зроблю усе, щоб якомога менше наших співгромадян постраждали від коронавірусу. Діяти треба швидко і рішуче”, - заявив Ілля Ємець».*

2.4.4 Переклади економічних інтересів в епідеміологічну площину

Приклад перекладу другого типу можна знайти у пості⁴ про те, що *«Ілля Ємець посилює співпрацю МОЗ з фармацевтичним бізнесом, щоб ефективніше протистояти коронавірусу».* З посту ми дізнаємося, що за інформацією представників фармацевтичних компаній *«зараз в Україні законодавчо заблокована процедура реєстрації антисептичних та стерилізуючих засобів, а саме ці засоби є одним з найдієвіших кроків у протистоянні COVID-19».* У зв'язку з цим Ємець заявляє, що *«Нам дуже важливо розібратися з тим, чому протягом кількох років в Україні не ухвалено закон, який підтримує національного виробника. Тому що зараз, в умовах боротьби з коронавірусом, ми повинні вживати всіх заходів для захисту українців від інфекції. Нам потрібні*

⁴ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/102

швидкі і дієві кроки». У даному випадку певний тип економічної політики, що напряду приносить користь деяким виробникам, перекладається тогочасним міністром, як дієвий крок у боротьбі з коронавірусом – отже, це питання з економічної площини переноситься у епідеміологічну.

Схожий переклад, що належить до першого типу, можна побачити у пості⁵, в якому *«Головний державний санітарний лікар Виктор (sic) Ляшко обговорив зі співвласником онлайн-ритейлера ROZETKA Владиславом Чечоткіним щоденне збільшення таких (онлайн – авт.) замовлень, алгоритми роботи в умовах карантину та потенційного надзвичайного стану» - з економічної складової, яка полягає у вигоді приватної компанії від збільшення користування її послугами, акцент зміщується на епідеміологічну складову її діяльності, яка дозволяє громадянам «утриматись від виходу з дому та максимально обмежити контакти, надавши перевагу онлайн-замовленням».*

Варто зазначити, що переклади у наративі соціальних медіа МОЗ відбуваються і, навпаки, з епідеміологічної площини в економічну. Наприклад, у реченні *«МОЗ України розуміє необхідність поновлення економіки країни та пом'якшить карантин одразу після того, як складеться сприятлива для цього ситуація»* ми бачимо, що «пом'якшення карантину» має безпосередній вплив на «поновлення економіки країни».

2.4.5 Переклади політичних інтересів в епідеміологічну площину

У заяві⁶ у зв'язку зі своєю відставкою Ілля Ємець каже: *«Звертаючись до політиків та народних обранців, хочу нагадати, що людина, її життя і здоров'я є найвищою цінністю нашої держави. Це і є справжній сенс роботи держави. Завжди пам'ятайте, що політичні чвари минуть, а втрачені людські життя не повернеш.*

У ці важкі часи не мають жодного значення чийсь особисті політичні амбіції. Тому прошу відкласти всі суперечки, розбіжності та політичні ігрища

⁵ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/157

⁶ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/239

й дати рішучий бій справжньому, невидимому ворогові — коронавірусу. З першого дня на посаді я попереджав про серйозність загрози від COVID-19. Сьогодні, я сподіваюсь, цю загрозу повністю усвідомили всі, як представники влади, так і прості люди».

Перший тип перекладу виражається у тому, що Ємець робить визначення сенсу роботи держави – «життя і здоров'я людини». Завдяки цьому перекладу він вдається до перекладу другого типу і вказує на дії, які мають відповідати інтересам певних акторів - вказує, що інтересам «політиків та народних обранців» мають відповідати такі дії, як «рішучий бій справжньому, невидимому ворогові — коронавірусу» і не мають відповідати «суперечки, розбіжності та політичні ігрища».

Схожий переклад присутній у першій заяві⁷ Максима Степанова, який замінив Ємця на посаді Міністра охорони здоров'я України. *«Подивіться на світову статистику. Від моменту появи перших хворих на коронавірус і до позначки у 100 тисяч пройшло два місяці. А від 300 до 400 тисяч – усього лише три дні... Тож сьогодні політика відійшла на другий план. На першому – життя та здоров'я мільйонів людей. Закликаю думати про це, а не про рейтинги, розбіжності та власні амбіції. Бо коронавірусу байдуже, хто його жертва – вчитель, шахтар чи народний депутат. Палата інфекційної лікарні рівняє усіх».* Переклад першого типу, який робить Степанов, дещо відрізняється від ємцівського – він апелює не лише до гуманізму («життя та здоров'я мільйонів людей»), а й до того, що самі політики можуть стати жертвами коронавірусу. Однак, переклади другого типу обох Міністрів є доволі схожими - як і Ємець, Степанов вказує на те, що для досягнення своїх інтересів політики у першу чергу мають сприймати політику з точки зору її епідеміологічної доцільності.

Переклад з політичного у епідеміологічне також можна побачити у постах⁸⁹, що стосуються *«невиправданого пом'якшення карантину, ініційованого Черкаською міською радою»* - у них ми дізнаємося, що *«таке рішення ставить*

⁷ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/241

⁸ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/480

⁹ Доступ з: https://t.me/COVID19_Ukraine/481

під загрозу життя і здоров'я людей, а також може призвести до катастрофічних наслідків щодо поширення коронавірусу» і що «завчасне пом'якшення карантину може звести нанівець усю роботу, зроблену за півтори місяці». Певне рішення, зроблене міською радою, розглядається саме з призми його епідеміологічної доцільності.

2.4.6 Переклади релігійних інтересів в епідеміологічну площину

Релігія, як і багато інших сфер суспільно-політичного життя українців, фігурує у перекладах, присутніх у наративі МОЗ про коронавірус. Ці переклади питань з релігійної площини в епідеміологічну стосуються того, що в інтересах вірян має бути утримання від відвідування релігійних установ під час релігійних свят у зв'язку з небезпечністю таких дій: *«Голова держави закликав українців залишатися вдома на Великодні свята, аби вберегтися від інфікування», «через пандемію коронавірусу в світі навіть традиції вперше за десятки років змінюються. Віряни залишаються вдома та долучаються до богослужінь онлайн. Все для того, аби зберегти життя та здоров'я», «Ми змушені на деякий час бути роз'єднаними фізично, але не духовно. Молитва, родина, любов до близьких, віра — те, чого ніхто й ніщо не може позбавити... Просто залишайтеся вдома. Не тому що МОЗ рекомендує чи лікарі просять, а заради себе, заради своїх близьких і найрідніших».* В останньому реченні ми звернемо увагу на важливий для другого типу перекладу елемент – у ньому акцентується увага на тому, що дотримання рекомендацій МОЗ в першу чергу має сприйматися вірянами, як щире слідування власним інтересам. МОЗ хоче, що «залишитися вдома на Великдень» було для вірян свідомим актом турботи про себе та близьких, а не просто слідуванням рекомендаціям МОЗ.

2.4.7 Переклади інтересів лікарів

У пості¹⁰ на офіційній Facebook-сторінці МОЗ є твердження, що *«Медики України підтримали Іллю Ємця у питанні про запровадження погодинної оплати*

¹⁰ Доступ з: <https://www.facebook.com/moz.ukr/posts/1489449997884767>

за лікування від коронавірусу». Ця теза базується на тому, що *«листи зі словами підтримки почали надходити в Міністерство з усієї України. Наразі таких звернень уже кілька десятків»*. Отже, у цьому випадку перший тип перекладу - висновки стосовно інтересів лікарів - зроблено на основі звернень декількох десятків представників.

19 березня на Facebook-сторінці МОЗ з'явився пост¹¹ на якому медики, тримаючи листки паперу з зі словами, формують речення *«Ми залишаємося тут заради вас. Будь ласка, залишайтеся вдома заради нас»*. У даному випадку споживачам контенту роблять переклад, за якого обмеження їхньої мобільності трактується, як допомога лікарям. Певні повсякденні практики українців, на дотримання яких розраховує МОЗ, також перекладаються, як підтримка лікарів: *«І пам'ятаймо, що залишатись удома, мити руки, тримати дистанцію - це також спосіб підтримки наших лікарів»*. Інші типи допомоги лікарям можуть перекладатися Міністерством, як допомога у «порятунку країни»: *«Ми маємо подбати про українських лікарів, щоб урятувати всю країну. Ми, Міністерство охорони здоров'я України, рекомендуємо транспортним компаніям спільними зусиллями розробити систему шатлів та маршрутів, що оптимізують пересування фахівців, які рятують людські життя»*.

2.4.8 Переклади інтересів, пов'язаних з розповсюдженням інформації

Прикладом першого типу перекладу за Каллоном, за якого актор визначає інтереси та характеристики інших акторів, є пост¹² з Telegram-каналу СБУ, який репостнув Коронавірус_інфо. З цього посту ми дізнаємося про те, що *«Останнім часом кіберфахівці СБУ фіксують спроби розповсюдження фейків, пов'язаних із темою коронавірусу в Україні. Свіжий приклад – чутки про нібито нічне розпилення над Києвом хімічних речовин із вертольоту для дезінфекції»*. Застереженням від СБУ у даній ситуації: *«ті, хто хоче розхитати ситуацію, обов'язково опиняться під особливою увагою Департаменту*

¹¹ Доступ з: <https://www.facebook.com/moz.ukr/photos/a.261895253973587/1484399638389803/?type=3&theater>

¹² Доступ з: https://t.me/COVeID19_Ukraine/63

контррозвідального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБУ». У цьому випадку актори, що публікують новини, які не подобаються СБУ та МОЗу, визначаються *«розповсюджувачами фейків»*. Інтерес цих акторів визначається, як *«розхитування ситуації»*. Завдяки такому перекладу характеристик цього актора СБУ інтерпретує його, як небезпечного для держави.

«ЗМІ» та «журналісти» мають свою роль у наративі МОЗ стосовно Covid-19 – вони мають *«не перетворити пандемію в інфодемію»*, а їхня діяльність має допомагати комунікації МОЗ. *«Голова Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Олександр Ткаченко»*: *«В умовах пандемії основним інструментом протидії паніці стає забезпечення безперервного доступу до правдивої та перевіреної інформації. Саме на журналістів лягає відповідальність за те, як реагуватиме населення. А отже, кожне формулювання має значення»*. Віктор Ляшко: *«Закликаю ЗМІ - не женіться за гучними заголовками, ваша допомога - це виважена та перевірена інформація. Тільки спільно ми зможемо комунікувати ефективно»*.

Підсумовуючи розділ, що стосується наративу соціальних медіа МОЗ України про Covid-19, можна сказати, що у даному наративі новий коронавірус зображено достатньо впливовим актором. Дії Covid-19 описано, як такі, що впливають весь світ; через них кожен українець має певним чином змінити свою поведінку. Інфекція зображується негативних конотаціях – це справжній, підступний, невидимий ворог, поширення якого не можна допустити і якого треба побороти. У зв'язку із впливовістю цього актора МОЗ вводить у наратив про нього сотні інших акторів. Сутності, на впливовість яких у ситуації з пандемією Covid-19 вказує МОЗ, мають дуже різні форми – окрім держав, корпорацій, множин індивідів, індивідів, активну роль у тексті мають і не-людини на кшталт лабораторного аналізу, потягу, маски. Окрім введення різних сутностей у свій наратив, МОЗ перекладає їхні інтереси та вказує їм на те, яким чином вони зможуть задовольнити їх, якщо будуть діяти так, як їм пропонує Міністерство. За першого типу перекладу МОЗ багаторазово визначає інтереси сутностей як такі, яким заважає Covid-19. Відповідно, другий тип перекладу

інтересів часто полягає у тому, що актори мають вдаватися до дій, які для них визначає МОЗ, щоб задовольнити власні інтереси, які полягають у перемозі над новим коронавірусом.

ВИСНОВКИ

Covid-19 значною мірою вплинув на різні сфери суспільно-політичного життя багатьох країн у 2020 році. Новим коронавірусом інфікувалися мільйони осіб по всьому світу, сотні тисяч з яких померли через цю інфекцію. Для сповільнення темпів розповсюдження Covid-19 десятки країн ввели на своїх територіях численні карантинні обмеження, пов'язані з перебуванням у публічних місцях. Запровадження цих обмежень у зв'язку з пандемією негативно вплинуло на світову економіку, особливо сильно - на галузі туризму та роздрібної торгівлі.

Наявні українські соціологічні дослідження, що стосуються Covid-19, розглядають зміну поведінки та поглядів людей у зв'язку з пандемією та карантинними обмеженнями. У цьому дослідженні ми відійшли від класичної соціологічної епістемології та застосували акторно-мережеву теорію, завдяки якій дослідницький фокус можна було зробити на самому Covid-19 та на його впливі як соціального актора. Акторно-мережева теорія дає змогу зрозуміти, яким чином наявні у світі актори сприймають нових акторів та як вони описують те, яким чином нові актори впливають на соціальне та змінюють його. Згідно до положень цієї теорії, соціальна дія певних акторів виражається у їхній здатності впливати на дії інших акторів, за рахунок чого дії не-людських акторів можуть бути визначені, як соціальні. Як люди, так і не-людини можуть формувати актор-мережі – пов'язані дії акторів, які уможлиблюють існування різних джерел дистанційного впливу на кшталт електродвигуна чи португальської колоніальної кампанії.

Важливим методологічним принципом акторно-мережевої теорії є слідування за акторами. Воно полягає у тому, що дослідник має описувати те, яким чином актори сприймають процеси та впливи, присутні у їхньому житті, а не інтерпретувати це сприйняття з точки зору прихованих соціальних впливів, яких вони зазнали. Класичним для ANT методом є аналіз текстів із застосуванням греймасівської семіотики, за якої відбувається аналіз присутніх у тексті операцій як самостійних. За такого фокусу для розуміння текстів

досліднику не треба враховувати змісти, що могли бути закладені у текст автором.

Бруно Латур виділяє 3 ознаки, які мають бути присутніми у дослідженні, створеному з перспективи ANT. По-перше, у ньому має відводитися активна роль для не-людей. По-друге, соціальне у такому дослідженні не має бути стабільним та використовуватися, як незалежна пояснювальна змінна і, по-третє, соціальне має не деконструюватися, а переосмислюватися.

У даному дослідженні було використано теоретично-методологічні напрацювання ANT відносно соціальних медіа Міністерства охорони здоров'я України для того, щоб дізнатися, яким чином цей актор описує Covid-19 та його вплив. Було проведено суцільний аналіз постів на верифікованому МОЗ Telegram-каналі «Коронавірус_інфо» з 6 березня по 8 травня 2020 року. Це медіа було обрано для аналізу через те, що на ньому було багато текстових постів на тематику Covid-19, частина з яких була репостами з інших соціальних медіа МОЗ України. До того ж, сам актор, наратив якого ми досліджували – МОЗ – вказав на своєму сайті, що на цьому Telegram-каналі є «всі новини» стосовно «ситуації з вірусом COVID-19 в Україні».

У наративі соціальних медіа МОЗ України Covid-19 – це підступний, невидимий ворог, який є небезпечним для всіх українців. Інтереси цього актора - поширюватися Україною та потрапляти в організм українців. Новий коронавірус зображено серйозним ворогом, що загрожує всьому людству. Взаємодія з Covid-19 часто описується, як війна, у якій на боці України воює армія лікарів, які лікують хворих на цю інфекцію. З точки зору греймасівської семіотики Covid-19 є актором, бо він дуже часто вдається до дій у текстах, які ми досліджували. До того ж, з перспективи акторно-мережевої теорії новий коронавірус є актором соціальної дії у зв'язку з тим, що у наративі зображено його вплив на дії великої кількості інших акторів.

Актори, яких МОЗ вводить у свій наратив про Covid-19, є дуже різноманітними. До них належать держави, корпорації, аморфні множини індивідів, злічувані множини індивідів, персоналії. Дії цих акторів також є дуже

різноманітними і у наративі їх об'єднує саме факт їхньої впливовості у ситуації з епідемією Covid-19 в Україні. Вони можуть приймати законодавчі акти, лікувати людей, підтримувати соціальні ініціативи МОЗ України, виробляти антисептики, закликати не вірити фейкам, ходити до церкви, порушувати карантин тощо. До того ж, відповідно до настанов акторно-мережевої теорії, ми звертали увагу не лише на людські сутності, які вдавалися до дій у тексті. До таких сутностей, які діють у наративі соціальних медіа МОЗ України, належать швидкі тест-системи, інтерактивна мапа, лабораторний аналіз, потяг, вакцина, документи, лікарські засоби, червона стрічка, маски, апарати штучної вентиляції легень тощо. Ці сутності мають активну роль у тексті: вони дозволяють, показують, захищають, запобігають, евакуюють, виявляють, єднають.

Ми також визначали наявні у наративі перший та другий типи перекладів інтересів за Каллоном, до яких у наративі своїх соціальних медіа вдавалося Міністерство охорони здоров'я України. Перший тип перекладу полягає у тому, що МОЗ вказує на те, якими є інтереси різних акторів. Ці інтереси часто полягають в уникненні коронавірусу, допомозі близьким в уникненні коронавірусу, перемозі над коронавірусом, поверненні до «нормального життя». Відповідно до цього типу перекладу, МОЗ робить переклад другого типу – визначає, до яких дій треба вдатися акторам, щоб задовольнити свої інтереси - не стати жертвою коронавірусу і перемогти його. До таких дій належать дотримання заданих Міністерством санітарно-гігієнічних норм, обмеження мобільності, підтримка лікарів тощо. МОЗ багаторазово перекладає питання, що стосуються різних сфер суспільно-політичного життя українців, у епідеміологічну площину. Наприклад, українці мають не відвідувати церкву на Великдень, політики мають відкладати власні амбіції та держава має підтримувати певних виробників у зв'язку з тим, що це має відповідати їхньому інтересу – подоланню Covid-19. Отже, у наративі соціальних медіа МОЗ України релігія, політика та економіка розглядаються саме з точки зору їх епідеміологічної доцільності.

У подальших дослідженнях, що будуть стосуватися наративу Міністерства охорони здоров'я України під час пандемії Covid-19, є доцільним застосування концепту біополітики Мішеля Фуко. Дослідження з такої перспективи могли б розкрити аспекти дискурсу, які стосуються державної легітимізації втручання до життя індивідів та підвищення ступеню контролю над тілами українців. Такі дослідження, зокрема, могли б зробити акцент на тому, як у владному дискурсі легітимізується необхідність сильного контролю над тілами людей, хворих на Covid-19, та примусове втручання держави до цих тіл.

Таким чином, у нашому дослідженні ми фіксуємо конструювання та наративізацію нової соціальної сутності. Covid-19 не є звичним для соціології соціальним агентом – людиною, соціальною групою чи елементом соціальної структури. Однак, ця сутність відповідає критеріям соціальності, присутнім у акторно-мережевій теорії – новий коронавірус має дуже активну роль у тексті, який ми досліджували, та впливає на дії інших акторів. Такі класичні для соціології актори, як індивіди та інституції, вимушені змінювати свої дії, перерозподіляти ресурси та підлаштовуватися до такого порядку соціального, у якому присутній новий впливовий актор.

Список використаних джерел

- "Coronavirus: Travel restrictions, border shutdowns by country".* (01 05 2020 р.). Отримано з Al Jazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/coronavirus-travel-restrictions-border-shutdowns-country-200318091505922.html>
- "COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC".* (03 05 2020 р.). Отримано з Worldometers: <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>
- "World economic growth plunges due to coronavirus - which industries are suffering the most".* (26 03 2020 р.). Отримано з Roland Berger: <https://www.rolandberger.com/en/Point-of-View/Coronavirus-Current-status-and-economic-impact-forecast.html>
- "ВООЗ оголосила про пандемію коронавірусу в світі".* (11 03 2020 р.). Отримано з НВ: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/koronavirus-pandemiya-ostanni-novini-50075043.html>
- "Емоції і поведінка українців на карантині: спеціальний проект".* (06 04 2020 р.). Отримано з Соціологічна група Рейтинг: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/emocii_i_povedenie_ukraincev_na_karantine_specialnyy_proekt.html
- "Коронавірус".* (без дати). Отримано з Всемирная организация здравоохранения: <https://www.who.int/ru/health-topics/coronavirus/coronavirus>
- "МОЗ України запустило Telegram-бот для оперативної відповіді на поширені запитання щодо коронавірусу в Україні".* (07 03 2020 р.). Отримано з Міністерство охорони здоров'я України: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-ukraini-zapustilo-telegram-bot-dlja-operativnoi-vidpovidi-na-poshireni-zapitannja-schodo-koronavirusu-v-ukraini>
- "Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні".* (14 04 2020 р.). Отримано з Київський міжнародний інститут соціології: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=930&page=1>
- "Перспективы развития мировой экономики, АПРЕЛЬ 2020 ГОДА".* (04 2020 р.). Отримано з Международный валютный фонд: <https://www.imf.org/ru/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>
- "Психоемоційний стан українців на карантині: загальні оцінки та динаміка".* (22 04 2020 р.). Отримано з Соціологічна група Рейтинг: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/psihoeemocionalnoe_sostoyanie_ukraincev_na_karantine_obschie_ocenki_i_dinamika.html
- "Рейтинг мобільних додатків за березень 2020".* (13 04 2020 р.). Отримано з Kantar: <https://tns-ua.com/news/rejting-mobilnih-dodatkov-za-berezen-2020>

- Aladwani, A. K., & Dwivedi, Y. K. (2018). Towards a theory of SocioCitizenry: Quality anticipation, trust configuration, and approved adaptation of governmental social media. *International Journal of Information Management* 43, 261-272.
- Beneito-Montagut, R., Shaw, D., Anson, S., & Brewster, C. (2013). Governmental Social Media use for Emergency Communication. *10th International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management* (cc. 828-833). Baden-Baden: ISCRAM 2013 Conference Proceedings.
- Birnbaum, M. (11 04 2020 p.). "How Europe manages to keep a lid on coronavirus unemployment while it spikes in the U.S.". Отримано з The Washington Post: https://www.washingtonpost.com/world/europe/how-europe-manages-to-keep-a-lid-on-coronavirus-unemployment-while-it-spikes-in-the-us/2020/04/11/29b23c90-7b4f-11ea-a311-adb1344719a9_story.html
- Bloor, D. (1991). *Knowledge and Social Imagery*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Callon, M. (1984). Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. *The sociological review*, 196-233.
- Callon, M. (1986). The Sociology of an Actor-Network: The Case of the Electric Vehicle. y M. Callon, J. Law, & A. Rip, *Mapping the dynamics of science and technology* (cc. 19-34). London: The MacMillan Press Ltd.
- Greimas, A. J., & Courtes, A. (1982). *Semiotics and Language. An Analytical Dictionary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gündüz, U., & Pembecioğlu, N. (2014). The role of social media in the sharing and delivery of authoritative and governmental issues. *European Journal of Research on Education*, 24-40.
- Kaplan, J., Frias, L., & McFall-Johnsen, M. (01 05 2020 p.). "A third of the global population is on coronavirus lockdown — here's our constantly updated list of countries locking down and opening up". Отримано з Business Insider: <https://www.businessinsider.com/countries-on-lockdown-coronavirus-italy-2020-3>
- Lacina, L. (06 03 2020 p.). "COVID-19 reveals gaps in health systems: WHO Briefing". Отримано з World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/covid-19-reveals-gaps-in-public-health-system-who-briefing/>
- Latour, B. (1993). *The Pasteurization of France*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Latour, B., & Woolgar, S. (1986). *Laboratory Life. The Contruction of Scientific Facts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Law, J. (1984). On the methods of long-distance control: vessels, navigation and the Portuguese route to India. *The Sociological Review*, 234-263.
- Nee Lee, Y. (24 04 2020 p.). "7 charts show how the coronavirus pandemic has hit the global economy". Отримано з CNBC: <https://www.cnbc.com/2020/04/24/coronavirus-pandemics-impact-on-the-global-economy-in-7-charts.html>
- Pleasance, C. (25 03 2020 p.). "The world shuts down: Map shows how a third of the global population - 3BILLION people - are now under coronavirus lockdown". Отримано з Daily Mail Online: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8150501/Map-shows-worlds-population-coronavirus-lockdown.html>
- Sismondo, S. (2009). *An Introduction to Science and Technology Studies*. Wiley-Blackwell.
- Tyndall, J. 1876. "La putrefaction et la contagion dans leurs rapports avec l'etat optique de l'atmosphere." *Revue Scientifique* 10.6:560-564
- Вахштайн, В. (9 август 2009 р.). *Стенограмма лекции Виктора Вахштайна «Конец социологизма: перспективы социологии науки»*. Отримано з Центр фундаментальной социологии: <https://cfs.hse.ru/news/137901499.html>
- Кузнецов, А. (2018). Метод Латура: семиотика между литературой и наукой. *Философско-литературный журнал «Логос»*, 5, 85-112.
- Латур, Б. (2002). Дайте мне лабораторию, и я переверну мир. *Логос* 5-6 (35), 1-32.
- Латур, Б. (2006). Когда вещи дают отпор: возможный вклад «исследований науки» в общественные науки. у В. Вахштайн, *Социология вещей* (сс. 342-362). Москва: Территория будущего.
- Латур, Б. (2006b). Надежды конструктивизма. у В. Вахштайн, *Социология вещей* (сс. 365-389). Москва: Территория будущего.
- Латур, Б. (2013). *Наука в действии: следуя за учеными и инженерами внутри общества*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге.
- Латур, Б. (2014). *Пересборка социального. Введение в акторно-сетевую теорию*. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.
- Латур, Б. (2019). Габриель Тард и конец социального. *Социология власти*, 31 (2), 217-239.
- Латур, Б., Іллуз, Є., & Нансі, Ж.-Л. (31 03 2020 р.). "Який світ після пандемії? – Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі". Отримано з Політична критика: <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakuj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/>
- Ло, Д. (2015). *После метода: беспорядок и социальная наука*. Москва: Издательство Института Гайдара.

- Напреенко, И. (2013). Семиотический поворот в STS: теория референта Бруно Латура. *Социология власти*, 1-2, 75-98.
- Огляд матеріального стану українців — Інфографіка.* (29 04 2020 р.). Отримано з Kantar: <https://tns-ua.com/category/news>
- Фуко, М. (2010). *Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 году.* Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская издательская фирма "Наука" РАН.